

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ᐅᐅᐅ ᐅᐅᐅᐅᐅ

16291

ᐅᐅᐅᐅᐅ

891.99

7-89

ᐅᐅᐅᐅᐅ

1863

E 20 03

ԱՂԱՍԻ

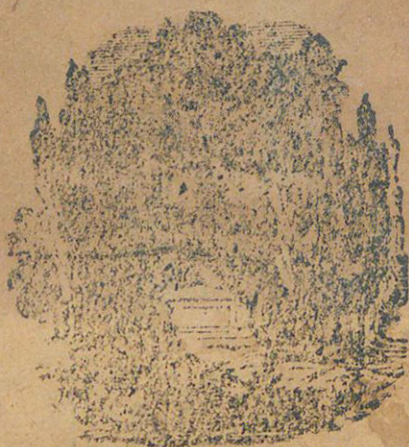
ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՂԵՍԻԳՐԱԲԻՐ

(Վերջ Զայանտան/ց ատամ) :

ՇՕՐԻՆԵԱՅ

ՊԵՐՃ ԱՏԵՓԱՆԼՈՍԵԱՆ ՊՈՇԵՆԵՆՅ

ԱՇԽԱՏԱԿԵՑԻ

1863-ՈՅԺԻ

ՏԺԻԻԱ

Ի ՀԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԻ

ԳՐԱԳՐԱՆԻ ՄԱՐԿԵԲԵՐԵՆՆ ԵՒ ՀԱՄԱՐՈՂՈՒՄԱՅ ԼՆՅՈՑՅԵԱՆՅ

3587

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

№ 12

ՅՈՒՂԱԲԵՐ

ՍԵՐՈՐՅԱՆ - ԻՆՃԻԿՅԱՆԻ

Ի՛ 23-Ն ՀՈՒՆՎԱՐԻ 1929 Թ.

ԹԻՖԼԻՍ

46 թույլ թիվ: 113

891.99

7-89

4

ԱՂԱՍԻՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՂԱՅՐԳՈՒԹԻՒՆ

12

ԳԵՐԱՅԱՐԳՈՅ ՏԵՍՈՒՆ

ՌՈՄԱՆՈՍԻ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ՆԱԴԻՐԵԱՆՑ

ՆՈՒԷՐ

ՅԵՐԱԽՏԱԳԷՏ ՄՐՏԵ

Ազգասէր Տէր,

Այս տարի Թիֆլիզումը մեր ներկայացրած մի քանի հայկական թատրոնների սիրալիր ընդունելու թիւնը և մեր ազգի թատրոնի վերայ ցոյց տուած մեծ եռանդը քաջալերեց ինձ ձեռնամուկ լինիլ մի ազգային թատրոն զրեւու: Մտքումս զրի իմ հայրենակցաց արդի կեանքից վեր առնել գրուածիս նիւթը, բացուեցան աչքիս բազմաթիւ տեսարաններ Արարած տեան գաւառի ընտանեկան կեանքից, Հայաստանի շատ կըտ-

րիճներ ներկայացան առաջիս իրենց նահապետական պար-
զութեամբ և քաջադործութեամբը, բայց ես թողլով այդ
ամէնը, ընտրեցի ինձ համար այժմեան դրականութեան մէջ
✓ ինձ լեզու տուող և յառաջ քաշող Վարժապետիս դիւցազնը:
Հայրենակցացս վարքն ու բարքը և Արարատեան գաւառի ներ-
կայ դարուս աղէտքները մեր աչքի առաջ վիպասանօրէն ներ-
կայացնող Խաչատուր Աբովեանը, որ առաջին անգամը խրա-
խուսեց ինձ ազգային աւանդութիւնները երգելու, այսօր և
նա պարգեւեց ինձ իր Աղասին թատրոնական բեմի վերայ
դուրս բերելու:

Ողբերգութեանս մէջ իմ հայրենակցաց կենաց նկարագիրը
պարզ ցոյց տալու համար, ես աշխատել եմ 'ի գործ դնել և
Աբովեանի քաղցր դարձուածքները, չհեռանալով որքան կա-
րելի է և թատրոնական բեմին յարմար լեզուից: Աամեցել եմ
իրրեւ մի փունջ ծաղիկ Հայոց ամէն գաւառական բարբառ-
ների միջից շնորհել և Արարատեան գաւառի ընտիր ընտիր
ոճերն ու յատկութիւնները և սրանով թէ քաղցրութիւն և
ճաշակ տալ գրուածքիս և թէ դարձնել Աբովեանի «ԱԼԻՔ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ» վերայ ամէն Հայի ուշադրութիւնը:

Եթէ հասայ իմ նպատակիս կամ ոչ, ես չեմ կարող վըճ-
ռել, այլ այս միայն կտեսմ, որ իմ ցանկութիւնս 'ի գլուխ
տարայ. եթէ իմ գրած «Ա.Ա.ՍԻ» Ողբերգութիւնը չյաջո-
ղեցաւ ըստ ցանկութեանս, այս դո՛նէ արի, որ թատրոնական
խաղարկութեանց մէջ աւելի կրթեալ և յարմար մարդիկ կամ
քննութեան տակ ձգելով իմ գրուածքս և կամ նորը, շարա-
դրելով այս նիւթիս վերայ, կրկին և կրկին կը կենդանացնեն
հայրենակցս վարքն ու բարքը և Աբովեանի անմահ անունը,
այս է միայն իմ սրտիս փափաքելին:

Իսկ իմ այսքան եռանդեամբ աշխատութիւնը ո՞ւմ կա-
րող եմ նուիրել, Ազգասէր Տէր, եթէ ոչ նրանց միայն, որք ու-
րիշներից շատ գերազանց լինելով հայրենասիրական հոգւով
և զգացմամբ, գիտեն գին դնել այսպիսի ազգային յիշատակնե-
րի: Ես շատերի միջից Ձեզ ճանաչեցի այդ վեհ հոգի անձը և
փառք համարեցի ինձ 'ի նշան իմ անմոռաց երախտագիտու-
թեան պսակել իմ «Աղասի» ճակատը Ձեր ազգասէր անուամբը:

Յոյս մեծ ունիմ, թէ ներողամիտ լինելով իմ թերու-
թեանցը, քաղցր ակնարկութեամբ կը բարեհաճիք ընդունել
սրալիցս բղխած այս փոքրիկ հուէրքը. այս միայն կը համարիմ
ինձ փառք ու պարծանք և կը քաջալերուիմ այսուհետեւ չը
դադարիլ սոյնանման աշխատութիւններէց :

Աղգասիրութեան Ձերոյ

Նուաստ ծառայ

Պերճ Ստեփաննոսեան Պոօչեանց

Աշտարակեցի :

Ա Ղ Ա Ս Ի

ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Զ Ի Ն Ք

ՏԱՆՈՒՏԷՐ ՕՀԱՆԷՍ ԱԲՈՎԻՆՔ

ՄԱՐԳԱՐԻՏ, նորա կինը.

ԱՂԱՍԻ, սոցա որդին.

ՆԱԶԼՈՒ, Աղասու կինը,

ՄՈՒՍԱ

ԿԱՐՕ

ՎԱԹՕ

ՎԱՆԻ

Աղասու ընկերակիցքը.

ՄԱՐԻԱՄ, ֆանաքեռցի մի այրի կին.

ԹԱԳՈՒՀԻ, Մարիամի աղջիկը.

ԱԻԵՏԻՔ, Աղասու հօր եղբայրը.

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ, Մուսայի հայրը.

ՄԷԼԻՔ ՍԱՀԱԿ, Հայ իշխան Երեւանի.

ՍՄԲԱՏՈՎ, իշխանազն աստիճանաւոր.

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ.

ՄԻ ԲԱՆՏԱՊԵՏ.

ԱՌԱՔԵԼ, մի քրդստանցի ծեր Հայ.

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՔ, ՅԱՐՐԱՇՔ ԵՆ ԶԻՆՈՒՈՐՔ ՊԱՐՍԻՑ,

ՔՐԴԵՐ, ԶԻՆՈՒՈՐՔ ՌՈՒՍԱՑ ԵՆ ԱՅԼՆ.

Ա. արարուածը կատարուում է ֆանաքեռ գիւղի մէջ, Բ-ը Արայի սարումը, Գ-ը Անի քաղաքի մէջ, Դ-ը Փամբակու իլդարաքիւլիսի տարումը, իսկ Ե ը Երեւանու բերդումը.

Անցքը պատահում է 1822-ից—1827 թիւը.

Տեսարանը ներկայացնում է ֆանաքեռ գիւղումը մի հասարակ տան բակ կիսաւեր պատերով, հեռուումը երեւում է տերեւաթափ այգիներ եւ ամպերի ու մշուշների մէջ կորած լեռներ, երկինքը ամպած, ձիւնը ամէն տեղ բռնած : Թագուհին բակումը կանգնած է.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

ՄԱՐԻԱՄ ներս գալով.

Թաղուհի, ուրիշների համար էս օր բարեկենդան է, հիմա ամէն տեղ ուրախութիւն է, ասում են, թէ մեր տէրտէրն ու իշխաններն էլ տանուտէր Օհանէսի տանն են հաւաքուած՝ ուրախութիւն անում՝ իսկ մեզ համար միայն սուգ է և տրտմութիւն : Հինգ տարի յառաջ՝ քանի քո հայրդ կենդանի էր, մենք էլ ուրախութիւն էինք անում, քո հայրդ էլ էն իշխանաց հետ իմիասին էր, բայց հիմա մեր երեսին նայող չկայ, մեր դուռը ամիսներով ոչ ոք չէ բանում :

ԹԱՐՈՒՀԻ.

Փռռք Աստուծոյ, մայր, ի՞նչ պէտք է անենք. բայց այսօր երբ ես մեր հարեան Սանդղտի հետ ջրից գալիս էի, ի՞նչպէս տեսայ մեր գիւղի բոլոր երիտասարդներին. նստած ձիանոց վերայ, տանուտէրի տղայ Աղասին էլ առաջներին, գտակները ծուռը դրած՝ ձիարշաւ էին գնում զաշտը. աչք պէտք էր, մայր, որ նայէր, թէ ի՞նչպէս Աբովինց կարիճ Աղասին խաղացնում էր իր նժոյգ ձին :

ՄԱՐԻԱՄ.

Ո՞վ կարէ պատմել այն քաջութիւնը և վեհանձնութիւնը, որ ունի Աբովինց Աղասին, միայն ձիարշաւն է, նա ամէն բանում քաջ է, նրան ոչ ոք չի հաւասարիլ. Սարգսրի բոլոր

Ֆարրաշները նրանից դողում են, ինքը Սարգարն ևս շատ պատուում է նրան. տեսնում ես, երեսուն տարեկան տղայ է, բոլոր Հայ սարվազների վերայնայիւր է կարդում և մինչև հիմի ո՞վ գիտէ, որքան Օսմանցուի և Քրդի զուլս է կտրել :

ԹԱԳՈՒՀԻ .

Ես կարծեմ բնութիւնն էլ շատ ազնիւ պէտք է լինի, բո-
որ երիտասարդները նրան սիրում են, նրա անունովն երդուում
են, մէկ խօսքով մեր գիւղումը նրա նման լաւ տղայ չկայ :

ՄԱՐԻԱՄ .

Բնութիւնն էլ հարցնելու չէ, ո՛չ թէ միայն երիտասարդ-
ները, ծեր մարդիկն անգամ նրան կեանք և արեւշատութիւն
են խնդրում. այս հասակումը նա դեռ մէկի սիրտը չէ վի-
րաւորել. ասում են դրա պապ Աբովն էլ շատ պատուական մարդ
է եղել, սա էլ, երեւում է, նրան է նմանել. ասած է, մարդ իր
ազգը չի կորցնել, մի առուով որ մի ժամանակ ջուր է վնա-
ցել, էլի կերթայ. սա իր ձեռքովն է մշակում իրենց մեծ այ-
գին, այն պատճառաւ, որ աղքատաց բաժինն է, ամբողջ ա-
մառն էն տեղ է լինում և ամէն պտուղը իր ձեռքովն է աղ-
քատաց բաժանում. էս կանոնը հաստատել է դրա պապ լու-
սահոգի Աբովը :

ԹԱԳՈՒՀԻ .

Իր քաջութիւնի և բարեսրտութիւնի հետ էլ Աստուած
ամէն շնորհքը պարգեւել է դրան. մեր Քանաքեռի աղջկունքը
երբ 'ի միասին ժողովում ենք, թէ և դա ամուսնացած է և որ-
դիք ունի, բայց էլի դորա վերայ ենք խօսում. ամէնքը երանի են
տալի դրա մօրը և կնոջը, ամէնքը ասում են, ախոս, որ դու
մէկ ես ծնած. քո մայրը քեզ նման տասը պէտք է ունենար.
և ճշմարիտ որ, մայր, Նազուկն՝ դորա կինը երջանիկ է բոլոր
Քանաքեռի կանանցիցը :

ՄԱՐԻԱՄ .

Ա՛խ, քո խղճալի հօր աչքը միշտ այդ քաջ երիտասարդի
վերայ էր. եթէ նա կենդանի լինէր, քու կը լինէիր Աղասու ա-

մուսինը, բայց ի՞նչ, հօրդ յանկարծահաս մահը զըկեց քեզ
և ուրիշը արժանադաւ այդ փառքին։ Ճշմարիտ է, Աղասու ա-
մուսին Նազըուն ևս պակաս աղջիկ չէ, բայց ի՞նչ, քո հայրդ
• • • էս ի՞նչ աղաղակ է մեր դռանը :

Դրսիցը լսուումէ ձխանոնց ոտից տրոփւին :

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

ՀԻԻՍԷԻՆ, ԱՂԻ և ՎԵՅ ԶԻՆՈՒՈՐԻ տունն են մանում.

ՄԱՐԻԱՄ յետ փախչելով.

Վայ ինձ, էս ի՞նչ եմ տեսնում. • • •

ԹԱԴՈՒՀԻ, մօրը հետեւելով.

Ո՛վ Աստուած, ո՛վ մայր, էս ո՞վ են սրանք և ի՞նչ են ուզում :

ՀԻԻՍԷԻՆ.

Ո՞ր էք փախչում, ձեզ ոչ ոք չէ մնաս տալի, Սարգարի
հրամանն է, Թաղուհի՛, քո դովուժիւնն իրեն է հասել և դու
արժանացել ես նորա շնորհքը վայելելու, մենք եկել ենք քեզ
տանելու, զրանից աւելի ի՞նչ մեծ փառք ես կամենում :

ԹԱԴՈՒՀԻ թուլանալով և գետն ընկնելով.

Վայ իմ սե օրին • • • մայր իմ • • •

ՄԱՐԻԱՄ դուրս փախչելով և ներս վազելով.

Օգնե՛յէ՛ք, քրիստոնեայք, հասէ՛ք, տունս կոխեցին, տարան,
ո՞ր ջուրն ընկնիմ Աստուած • երեսիս տարան, (ընկնելով Թաղուհու
վերայ) Թաղուհի՛, յառաջ թող ինձ սպանեն, ապա ուր կա-
մին, քեզ տանեն • • •

ՀԻԻՍԷԻՆ աշխատելով հեռացնել մօրը.

Չոյնդ կարիք, անպիտան կի՛ն, էս բոպէիս քեզ կըսպա-
նեմ, Սարգարի հրամանն է, պէտքէ քո աղջկանը տանինք, ի՞նչ
խօսք ունիս, նրա հրամանին լեռներն են հնազանդում, դու
ի՞նչպէս կը յանդգնիս դէմ կանգնել :

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

Այս աղաղակի վերայ դրացիք լսելով՝ չփոթուած տուն են լցուում, ոմանք օխրթնած կրկին փախչում են, ոմանք տեսնելով Սարգարի ֆար-րաշներին, պատերի տակին կուչ են գալի, մի քանիսը աչքիւր սրբում են, այլք մօտ են գալի օգտակար, բայց էլի փախչելով հեռանում են.

ՀԻՒՍԷԻՆ գոռալով ժողովրդի վերայ.

Դուրս կորէ՛ք անիրաւենէ՛ր, ի՞նչ էք ժողովել, ո՞վ կը հա-մարձակի մօտ գալ, բոլորիդ սուրը կը քաշեմ, Սարգարի ան-դառնալի վճիռն է, ո՞վ իրաւունք ունի ընդդիմանալ : (զինւորներին) Տղայք, դուրս ձգեցէ՛ք զրանց, մի քանի անարգ Հա-յեր կամենում են մեր առաջն առնուլ, մի՛ վախիք, խփեցէ՛ք, կոտորեցէ՛ք, ես եմ պատասխանատու :

Թուրքերն սկսում են սրան, նրան հրել հրացանի գլխով, այլոց մօտակով են դուրս ձգում, երեսայք սկսում են ճչալ, ուրիշները հա-ռաչում են, բայց կրկին միւս դռնիցը ներս են լցուում :

Ա. Ի.

Հիւսէի՛ն, էլ ի՞նչ ենք երկարացնում, ժողովրդին նայիլ չի լինիլ, մօրը խղճալու ժամանակ չէ, հեռացնենք այս անպի-տան կնոջը, առնենք աղջկանն ու գնանք, Սարգարը հիմա սպասում է :

ՀԻՒՍԷԻՆ մօտենալով Մարիամին, որ Թա-գուհու վերայ ընկած ողբում էր.

Վէ՛ր կաց, ո՞վ խեղճ կին, քո աղջկանը պատուի ենք տա-նում եւ ո՛չ պատժի, աշխարհքը կը ցանկանայ Հիւսէին Սար-գարի աչքին հաճոյանալ, Իրան Թուրանի խաները նորա ոտքը համբուրելով՝ կը ցանկան իրենց աղջկանց բաղդաւորութիւնը. զորա համար է ասած «անխելք Հայ». վաղը կը գանք քեզ էլ կը տանինք, լաւ պարզեւների արժանի կը լինիս, Հիւսէին Սար-գարին զոքանչ կը կոչուիս, մեր սուրբ օրէնքը կը պաշտես, Մուհամեա փեղամբարի մօտ կերթաս :

ՄԱՐԻԱՄ Հիւսէինի ոտքերն էնկելով.

Ի սէր Աստուծոյ, ձեզ լինի եւ ձեր պարզեւր եւ ձեր հա-

ւատր, թողէ՛ք ինձ էս տեղ մեռանիլ, խփեցէ՛ք ձեր սուրը իմ սրտումս, ես ձեզ աղջիկ չեմ տալ : (ողեւորուելով) Դուքս կո-
րէ՛ք իմ տանիցը, (տեղից վեր թռչելով եւ Հիւսիսին հրելով)
կորկի, ես քեզ աղջիկ չեմ տալ : (ժողովողին) Մարդիկ, ի՞նչ
էք կանգնել, ի՞նչ, մինչեւ երբ պէտք է էս անիրաւ Պարսից
ձեռքին գերի լինինք, մէկ օր ծնել ենք, մէկ օր էլ պէտք է
մեռնինք, լաւ չէ՞, որ օր յառաջ նահատակուինք եւ մեր
սրբոց մօտ գնանք :

Ասում եւ հրում է կամ այս թուրքին կամ միւսին .

Ա.Ի.

Հիւսէին, չե՞ս տեսնում էս կինը ի՞նչ է անում, քաղց-
րութեամբ ոչինչ չի լինիլ, խփենք սրան, վեր ձգենք եւ էնպէս
քարշենք, տանինք :

ՄԱՐԻԱՄ.

Թագուհի՛, աչքիս լիցս, մի՛ թուլանար, մի՛ վախիր, ես կը
մեռնիմ ու քեզ օտարի ձեռք չեմ տալ, էս թուրքերն ո՞վ են,
որ քեզ ինձանից հանեն, աչքիս լոյսի նման մեծացրի, որ էգ-
տե՞ղն ընկնիս դու, վեր կաց, իմ Թագուհի՛, վեր կաց :

ԹԱԳՈՒՀԻՆ ուշքի գալով եւ կրկին նուազելով.

Մայր էս ո՞ր ենք

ՀԻԻՍԷԻՆ.

Ո՛հ, ի՞նչքան դժուար է եղել մայր եւ որդի իրարից բա-
ժանելը, Աստուած ազատէ, անբան անասունն եւ իր ձագը կորց-
նելուս կեանքը հետը տալիս է, թող թէ բանական մարդս : Հե-
ռու կենանք, Ալի՛, թող մի փոքր սիրտը հովանայ էս խեղճ
կնոջ, ապա տաններ, ապա թէ ոչ այսպէս բռնի քարշեն էլ
անօգուտ է, մեր մեծափառ Սարդարն աւելի կը նեղանայ, եթէ
սրանց նեղացնենք :

Ա.Ի.

Լաւ. պէտք չէ դրանց խնայել, բայց որ հրամայումես, ի՞նչ
պէտք է առնել. (միւս թուրքերին) աղայք, մի փոքր հեռու
ջացէ՛ք, տեսներ վերջն ի՞նչ պէտք է ծնանի :

ՄԱՐԻԱՄ

Թագուհի, աչքերդ բաց, եթէ տմաշումես, տեսմ, որ այս
բողմութիւնը հեռանայ . . . մարդիկ, ի՞նչ էք կանգնել
հեռացէ՛ք . . . Թագուհի, ինչքե՞ս քո մօրը անսիրտ
վշտի մէջ ձգում՝ ուղղումես քեզ հետ ես էլ թուլանամ, վեր
ընկնիմ, որ երկուսիս 'ի միասին տանին : Ա՛խ կոյր բաղդ, մի
ողջիկ ունէի աչքիս լոյսը, նրա՛ն էլ ես ուղղում ձեռքիցս առ-
նել . Թագուհի, Թագուհի . . . Ձեր ոտքերը կոտրուէր,
թուրքեր, մեր երկիրը ոտք չը կոխէիք :

Ասում է եւ թուլացած աղջկայ վերայ ընկնում,

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ .

Ո՛վ Աստուած, ո՛վ աղէտալի տեսարան :

Ա.Ի .

Հիւսէին, հիմա ժամանակ է, մօտ արի՛ վերցնենք, սրանց
բաժանելն անհնարին է, այս տեսարանը վերջ չունի, արի՛ եր-
կուսին 'ի միասին տանինք Սարգարի մօտ, ինչպէս կը հրա-
մայէ, իրեն կամքն է, ամբողջ երեւանը հիմա մեզ է սպասում :

ՀԻԻՍԷԻՆ .

Շատ բարի, տանինք, տղայք, մի երկուսդ գնացէ՛ք ձիանքը
պատրաստելու, միւսներդ մօտ եկէ՛ք վերցնենք սրանց . Ալի, դու
մօրը բռնի՛ր, Մահմետ, օգնի՛ր դրան, Վալի, ինձ մօտ արի՛,
էս աղջկանը վերցնենք, Նազի, գնա՛, իմ ձին մօտ բեր, սրան
վրէն ձգենք . դէ՛, շտապեցէ՛ք, քանի ուշքի չեն եկել, ձեռքերը
կապեցէ՛ք, մի՛ գուցէ ճանապարհին ուշքի գան եւ մեզ կրկին
նեղացնեն, էս կինը ուրիշ կին է երեւում :

Թուրքերը մօտ եւ զաւի, որը պարան է բերում, նուաղածնիւրի ձեռ-
քերը կապում, որն էլ իրարից բաժանելու է աշխատում, զրոյցը լըս-
ում է ձիանց տրոփիւն, թուրքերը կարծում են, թէ իրենց ձիանքն են,

ՀԻԻՍԷԻՆ գէպի ղուրս .

Պահեցէ՛ք էդ տեղ, մենք գալիս ենք :

Դղրղոցը շատանում է եւ ներս են մտնում զրահաւորուած :

ՏԵՍԱՐԱՆ Դ.

Ա.Ղ.ԱՍԻ, ՄՈՒՍԱ, ԿԱՐՑ, Վ.ԱԹՕ, Վ.ԱՆԻ և ուրիշ միջանկի և-
րիտասարգներ

Ա.Ղ.ԱՍԻ.

Դժոխքի որդիք, ձեզ ով է ուղարկել այս տեղ, ում վերայ էք թուրներդ սրել, դուրս պրծել ում վերայ էք այդպէս կա-
տաղել. դիցուք թէ, Հայերը ձայն չեն հանում միթէ նրանց
ողջ ողջ պէտք է ուտէք, աչքերիդ լոյսը կը թռչնեմէս բոպէիս.
մի այրի կի՛ն էք գտել, ոյժներդ նորա՛ն է պատում, դուք ի՛նչ-
պէս համարձակվեցաք Քանաքեռ մահել, չէ՞ք խմանում որ Ա-
ղասին ձեր հոգին կը հանի. կարծել էք թէ բարեկենդան է,
բոլորն ուրախութեան մէջ կը լինին, բարեկենդանն իւր կար-
գին կը գնայ, միւսները իւրեանց կարգին. կամ թէ Հայի սըր-
տումն ուրախութիւն թողել էք, որ բարեկենդան առնեն :
Կորէ՞ք այս տեղից, ապա թէ ո՛չ, Աղասին ցոյց կը տայ ձեզ իւր
զօրութիւնը, ՚ի զուր տեղը մի՛ կանգնիք, այս տեղից ոչինչ չէ՛ք
կարող դուրս տանել :

Թուրքերը Աղասու ձայնը լսելով, հեռու են քարշուում, Ա-
ղասին մօտենում է Թագուհու ձեռքերն արձակում.

ՀԻՒՍԷԻՆ.

Մեզ վերայ ինչո՞ւ ես բարկանում, միթէ չգիտես, որ Սար-
գարի հրամանն է, դու ևս նայի՛ր ես, ինչ հրամայէ, պէտք է
կատարես. մեզ ուղարկել են, մենք էլ եկել ենք, եթէ կամենաս
կերթանք, բայց Սարգարին կը պատմենք ամէն բանը :

Ա.Ղ.ԱՍԻ.

Գնացէ՛ք, հեռացէ՛ք, ո՛չ Սարգարը և ոչ ինքը ձեր թա-
գաւորը կարող է ինձ փնտել, բաւական չէ՞, որքան մեր ազգի
արիւնը ծծեցիք, դուրս կորէ՛ք, թող ձեր անմաքուր երեսը չը
տեսնի այս անմեղ աղջիկը :

ՀԻՒՍԷԻՆ կողմն.

Ա.Է, ի՛նչ ենք մնացել, Աղասու ոյժը մենք նոր չպէտք է

գործներ, սա մի կուլիտ Հայ է, սորա վճիռը՝ վճիռ է, դու քաջ
գիտես, որ սրան հարիւր մարդը հաղիւ կը յաղթէ. ութն
հոգեով սրան ի՞նչ կարող ենք առնել, և այն այսքան տղայոց
հետ. արի՛ գլուխներս աղատենք, տասնապատիկ աւելացնելով
Սարգարին պատմէք անցքը, նա շուտով հազարաւոր զօրք
կուղարկէ և քանաքեռը կաւերէ, աղջկանն էլ կը տանի, դրան
էլ կսպանէ և մենք կազատուինք այդ հրէշիցը :

Թուրքերը իրար նշանացի առնելով, դուրս են փախչում

ԱՂԱՍԻ ԳԼՈՒԽ ԲԱՐՃՐԱՅՆԵԼՈՎ.

Թո՛ղ այժմ գնան պատմեն Սարգարին ինչ և կամին :
(Թաղուհուն) Արի, Թաղուհի՛, բայց աչքերդ, Աղասին կենդանի
չպէտք է լինէր, նրա ոսկերքը փոած պէտք է լինէին, որ քո
մաղին անգամ յանդգնէին մերձեցաւ. վայ ինձ, ի՞նչպէս ան-
շնչացել է. Թաղուհի՛, զարթնի՛ր, քո խղճալի մօրը մխիթարէ.
ն՛վ Արարիչ, ի՞նչպէս մօտենամ սրան. օտարի աղջիկ, գուցէ
աւելի դայ և մի օտար դք անենելով՝ աւելի վտանգուի :

ՄՈՒՍԱ.

Աղասի՛, դիտե՛ս որ մեր կեանքը վտանգի մէջ է, ինչե՛ չը
խնայեցիր դռնէ քո զառամեալ ծնողացը, բոլոր քանաքեռը
այսօր գերի պէտք է գնայ. ո՛վ Տէր, այս ի՞նչ պատուհաս էր
մեր գլխին եկաւ, օգնի՛ր մեզ ո՛վ անմահ Արարիչ :

ԿԱԲՕ,

Վայ մեզ, Աղասի, գու այս ի՞նչ գործեցիր. Վաթօ, կանգ-
նելու ժամանակ չէ, ի՞նչ ես աիշած մնացել, շտապի՛ր, հա-
սի՛ր սոցա տունը, մեր իշխանացը յայտնի՛ր, ուրախութեան
ժամանակ չէ, ասա՛ Աբսիկնց Օհանէսին, քո ճրագը հանգաւ :

ՄՈՒՍԱ.

Գնա՛ Վաթօ, գնա՛, շուտ յետ դարձի՛ր, մենք շատ դործ
ունինք կատարելու : (Վաթօն գնում է.)

ՎԱՆԻ.

Մուսա՛, ո՛ւմ ենք սպասում, վերջները սրան, աղատուենք, հի-

մա կը գան, մեզ բոլորիս բերդը կը տանին : Ա՛խ Աստուած,
Աստուած. էս ի՞նչ օրի հասանք մենք :

Մ ԱՒՍԱ.

Աղասի՛, քանի ոտքը խաղաղ է. ձի հեծնի՛նք, փախչի՛նք.
գնանք փամբակ կամ Թիֆլիզ. եթէ քեզ չես խնայում, քո
ծնողացը խղճա՛, քո Նազուկն ողորմի՛ր, մեզ խնայի՛ր, որ այս
հանդիսին ընկեր ենք եղել. արի՛ գնանք, շուտով Սարգարի
զինուորքը կը հասնին, ինչի՞ ես սպասում, նժոյգ ձին տակից
զէնքը վռէ՛ր, մի փոքր հաց ո՛ւր լինի, որ չճարենք :

ԱՂԱՍԻ.

Քարասիրտք, ի՛նչ էք խօսում, մայր և աղջիկ այսպէս ան-
շնչացած թողել էք և մեր գլխի հոգան էք մտածում, ջուր
հասցրէ՛ք ՚ի սէր Աստուծոյ, դեռ սոցա ուշաբերենք, ես չեմ
վախենում ո՛չ կախաղանից և ո՛չ գնատակից : Կարօ՛, շուտ ջուր
բեր :

Կարօն գնում է մի ամանով ջուր է բերում :

ԱՂԱՍԻ ջուրը ցնցղկեւով.

Թազուհի՛, Մարիամ, վեր կացէ՛ք, աչքներդ բացէ՛ք, Թուր-
քերը կորան, ոչինչ երկիւղ չմնաց :

ՄԱՐԻԱՄ ուշքի գալով.

Ո՛վ ազատիչ մեր, իմ խեղճ երեխային դու փրկեցիր :

ԱՂԱՍԻ.

Քաջայիր, Մարիամ, քո թշնամեացդ հետքը չմնաց այս
տեղ, աշխատիր Թազուհուն ուշքի բերել :

ՄԱՐԻԱՄ ջուրը քսելով.

Թազուհի՛, իմ աչքի լոյս, աչքդ բաց, մեր թշնամիքը կո-
րան, Աստուած մեզ ազատեց Աղասու ձեռքով :

ԹԱԳՈՒՀԻ ուշքի գալով.

Մայր, էս ո՛ւր ենք, վա՛յ իմ գլխին, ո՞վ է այս օտար տղէն,
ամօթ չէ՞ ինձ ուրիշի մօտ էսպէս երեսս բաց :

Ձեռքով ծածկում է երեսը.

ԱՂԱՍԻ.

Վեր կայ, Թագուհի, քոյր իմ ազատ ես թշնամիներից,
Աղասին կենդանի չպէտք է լինէր, որ քեզ տանէին, քանի կեանք
ունիմ, չեմ թողուլ ոչ ոքի քեզ մերձենալու :

ՄՈՒՍԱ.

Աղասի, խղճած մեզ, շտապի՛ր գնանք, ահա ոտնաձայն է
լսուում, մի՞ գուցէ անօրէն Փարրաշները շուտափոյթ լուրը
հասցրած լինին Սարգարին և նորա զօրքը լինի գալիս :
(Գնալով դէպի տեսարանի խորքը եւ դուրս հայելով.) Բայց ո՛չ, վայ
ինձ, ահա քո տարաբաղդ հայրը, ահա մեր բոլոր իշխանները
գալիս են. ո՛վ Աստուած, էս ի՞նչ ցաւ է որ մեզ վերայ եկաւ :

Դրսիցը հառաչանքներ է լսուում :

ԱՂԱՍԻ.

Հայրս ա՛խ

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե.

ՏԱՆՈՒՏԷՐ ՕՀԱՆԷՍ, ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ, ԱԻԵՏԻՔ, ՎԱԹՈ

ԵՒ ՄԻ ՔԱՆԻ ԻՇԽԱՆՔ.

ՏԱՆՈՒՏԷՐ ՕՀԱՆԷՍ.

Աղասի՛. . . սուր խփի՛ր ինձ, վայ իմ օրիս, տունս քանդ-
ուեցաւ, իմ երկի՛նք իմ գեաի՛նք, իմ հրեշտակ Աղասի, թո՛ղ քո
ձեռքն ինձ սպանի, որդի՛, քանի աչքումս լոյս կայ, քանի բե-
րանիս շունչ, ոտքդ դի՛ր բերանիս, թող ես մեռանիմ յետոյ
քո կամքն է. . . Ա՛խ, էս ի՞նչ ես արել, որդի՛, դու Սարգարի
Փարրաշներին անպատուութեամբ փախցրել ես, Սարգարի հը-
րամանը ոտնատակ ես տուել, դու կամեցել ես քո պապերի
վրէժը նրանցից առնել. լաւ ես արել իմ բարերար, հերիք էր,
որքան սրանք մեզ չարչարեցին. ո՛վ երկնային թագաւոր, մինչեւ
երբ մեր մեղաց պատժիցը չըպէտք է կարողանանք ազատուիլ :

մինչև երբ չպէտք է գլծաս այս հողի հետ հաւասարուած ազգին, բաւական է մեր մեղքը մեր երեսը հարկանես . . . Աղասի . . . Աղասի . . . որդի :

ԱՂԱՍԻ հօրը զոհելով.

Բաւական է, հայր, բաւական է մորմոքես իմ սիրտը, ես դեռ ամստում եմ, որ չեմ սպանել նրանց. ես հողի եմ ազատել, ես հաւատոյ համար եմ արել, էս խեղճ աղջկայ (ցոյց տալով Թագուհոյն) հաւատն եմ պահպանել, սա էլ շատերի հետ ակամայից մահմետական կրօնքին պէտք է երկրպագութիւն տար. էս օր մեր վարդանանց զօրավարաց յիշատակն է կատարել մեր սուրբ եկեղեցին, էս օր մեր փրկութեան օրն է, ես լաւ գիտեմ, որ էս օր վարդանանց հետ ես էլ պէտք է նահատակուիմ : Բայց ո՛չ, մինչև որ քսան Պարսկի գլուխ չը կըտրեմ և ո՞վ գիտէ Սարգսիւն և Հասան խանին անդամ սատանի բաժին չանեմ, չեմ մեռանիլ, չեմ յաղթուիլ. էս օր ես պէտք է վարդան դառնամ, Լուսաւորչու ոտքը հաւատոյ համար պատերազմ բանամ մահմետական սուտ կրօնքի դէմ. ահա իմ քաջ ընկերքը, սրանք իմ հետ ակոյեան կը հանդիսանան այս սուրբ պատերազմի մէջ, իսկ դուք էլ այդ պատուելի իշխաններովդ դարձէ՛ք մեզ համար մի մի Ղեռնդներ, մի մի Յովնէփներ : Ձէ, հայր, չէ, Աղասին իր խօսքին հաստատ է, Աղասին քաջ Աբովի թոռն է, Աբովի արիւնն ունի երակներումն. դու էլ հայր, դու էլ չպէտք է հաճիս, եթէ ես կամենամ վատութեամբ մեռանիլ. ես քաջութեան անունը քեզանից եմ սովորել 'ի մանկութենէ. Աբովը թէպէտ մեռած է, բայց նորա թուրը կենդանի է, կենդանի :

ՏԱՆՈՒՏԷՐ ՕՀԱՆԷՍ.

Աղասի, Աղասի, այս ալեւոր հասակս քեզ բարեխօս եմ բռնում. ա՛ռ հօրդ վերջին օրհնութիւնը, հեռացի՛ր էս տնօրէնների երկրիցը, գնա՛ ֆամբակ, Թիֆլիզ, Ղարա, կամ ուրիշ տէրութեան երկիրներ : Ես քաջ գիտեմ, որ շուտով Սարգսի զօրքը կը գայ. քո փախըրած թուրքերը մէկին տասն ևս աւելացնելով, բամբասած կը լինին քեզ Սարգսի մօտ, ուրեմն

գնան որդի, թող ինձ սողանեն, ես յօժարութեամբ կախաղանի վերայ կը բարձրանամ և եթէ գերեզմանիս մէջ ևս քո կենդանութիւնը լսեմ, կը փառաւորուիմ :

ԾՈՒՍԱ.

Աղասի, քո ծերունի հայրն է աղաչողը, լսի՛ր զրան, ահա ձիանքը պատրաստ են, փախչինք, ազատուինք, մի՛ վախիր, մահը միայն կը բաժանէ մեզ միմեանցից, մեր կեանքը պատրաստ ենք քեզ համար զոհել ամէն ժամանակ :

ԿԱՐՕ.

Գնանք Աղասի, քո ընկերքը յաւիտեան քեզանից չեն հեռանալ, արիւններս կը թափենք՝ միայն քո ազատութեան համար :

ՎԱԹՕ.

Աղասի, լսի՛ր մեր խնդիրքը, ստբերդ ընկած աղաչումներք,

ՎԱՆԻ.

Աղասի, ձիանքը պատրաստ են, դու մեզ խօսք ես տուել, որ զյուսից մեզ համար յետ դնես ամէն փորձանքում, մեզ էլ քեզ հետ պէտք է սպանէ Սարդարը, եթէ էս տեղ մնանք, մենք վճռանդի մէջ ենք, ինչի՞ մեզ չես կամենում ազատել, մենք եթէ առանց քեզ փախչինք, ի՞նչ կարող ենք առնել, ուր որ լինինք, մեզ կը դանեն և յետ կը բերեն :

ԱՂԱՍԻ.

Հայր, իմ սիրելի ընկերք, ընչի՞ այդպէս հարկադրում էք ինձ, ես կամենում եմ երևան գնալ, մի Քանի Պարսկացի դուրս կտրել և էնպէս մեռանիլ, տարաբանող ծնողք, թշուառ իմ Նազուկ, տարաբանող Հայոց ազգ :

ԱԻՅՏԻՔ փաթաթուելով Աղասուն.

Իմ առիւծ Աղասի, մի՞թէ մենք չգիտենք քո սրի զօրութիւնը, մի՞թէ մեզ յայտնի չէ որքան հսկաների ես յաղթել Սարդարի առջևը, պատերազմի մէջ չնայելով զնտակներին և կրակներին՝ աներկիւզ վտանգաւոր տեղերն ես յառաջ

խաղացել և Սամանցուի կամ Քրդի մագերից քարշ տալով,
կենդանույն Սարգարին ներկայացրել, գիտենք, քո այս անպատ-
մելի քաջութեանց վերայ Սարգարը զարմանալով և ճակատդ
համբուրելով՝ խանութիւն և մեծ մեծ բէգութիւններ էր
խոստանում, եթէ իրանց մոլար կրօնքը ընդունէիր, բայց դու
այն շառաւիղեցը չէիր, որ քո սուրբ հաւատդ աշխարհիս
ունայն փառքերի հետ փոխէիր. քո անմահ քաջութեանդ
կենդանի վկայ ահա այդ ոսկեզօծ սուրը, որ ինքը Սարգարն
է ընծայել, այդ նոյն դէպք, որ Նաղի-Խանի պարգէն է, այդ
չայ սարվազների վերայ նայութեան աստիճանը, որ հասա-
կիդ համեմատ չէ, բայց վեհանձնութեանդ համար դու շատ
փոքր է. գիտենք այս ամէնը, բայց յիշիր, որդեակ, քո սերունդը,
ես անգաւակ, դու հօր մինուճար, մեր յոյսը դու ես և քո
երկու մատաղ երեխայքը, լաւ իմացիր, եթէ էս տեղ մնաս,
պէտք է հանգչի մեր տան ճրագը : Գնա՛ Սղասի, դնա՛, քո հօր-
եղբայրը քեզ հաստատ խօսք է տալի, ուր և լինիս դայ, քեզ
դտնի :

ԱՂԱՍԻ.

Ա՛խ, դուք իմ կռները թուլացնում էք, եթէ ես գնամ,
կարելի է էս աննման աղջկանը կրկին տանին, և ի՛նչ, թուր-
քերը պէտք է պարծենան, թէ Հայի տղայ Աղասին աւազակի
նման սպառնալով փախցրեց և կնատ մարդոյ նման գլուխ ա-
ռաւ հալածուեց, չէ՛, չէ՛, իմ վճիռս հաստատ է :

ՏԱՆՈՒՏԵՐ ՕՀԱՆԵՍ հատկեալ ձայնիւ.

Աղասի՛, ահա հոգիս տալիս եմ. . . .

Դրոյց լսուում է կանանց լացի ձայն.

Որդի՛, իմ ազնիւ որդի՛ :

ՏԵՍԱՐԱՆ Զ.

ՆՈՅՆՔ, ՄԱՐԳԱՐԻՏ, ՆԱԶԼՈՒ և մի երկու ուրիշ կանայք.

ԱՂԱՍԻՆ հօրը լռնած և յաւելով դէպի
դուռը նայելով.

Վա՛յ ինձ, ահա մայրս և Նազուկն :

ՄԱՐԳԱՐԻՏ •

Աղասի՛, իմ ազնիւ որդեակ՛, էս ի՞նչ կրակ էր, որ քո մօր սիրտը ձգեցիր, (զրկելով) ա՛ռ. իմ հոգիս, հոգւոյս հրեշտակ՛... •

ՆԱԶԼՈՒՆ զԼուսը կտրացրած մօտ դալով.

Աղասի, . . . իմ տէր ու տիրական . . . •

ՏԱՆՈՒՏԵՐ ՕՀԱՆԵՍ •

Խղճա՛ որդի՛, քո պառաւ մօրը, քո անբաղդ Նազուլի, ա՛ռ. մեր վերջին օրհնութիւնն ու բարեւը, հեռացի՛ր, գնա՛, դոնէ թող մխիթարութեամբ գերեզման մտնինք :

ՄԱՐԳԱՐԻՏ •

Աղասի, քեզ գոնէ փրկի՛ր, հերիք է մեզ մեր ցաւերը, թող ես Սարգարի բարկութեանը վրէժ լինիմ, աչքեր, դուրս գաք, չտեսնէք էս վշտերը : Աղասի, Աղասի՛, եթէ ուզում ես այս րոպէիս քո մայրը հոգին տայ, մի փոքր էլ ուշացի՛ր. ի՞նչ, դու միտք ունիս մեր դուռը փակես մեր վրայ, ինչպէս փակուեցաւ, սպասում ես, որ Սարգարի զինուորքը գան քեզ բռնելու, էն ժամանակը դու ինքդ քո ձեռքով քեզ սպաննու, չմտիմանում, որ քո մայրը մինչեւ նրանց գալը ինքն իրեն կըսպանի, թէ էս տեղ մնալու լինիս :

ՆԱԶԼՈՒ •

Վայ ինձ, էդ է իմ մխիթարանքը, ես ի՞նչպէս պէտք է մնամ առանց իմ Աղասուն, առանց իմ տիրոջ, նա ուր գնաց, ես էլ հետը կերթամ : Դու իմ մայր, իմ սկեսուր, դու մայր դարձի՛ր իմ երեխայիցը, ես Աղասուն միայն չեմ թողուլ. (Աղասուն) տա՛ր, տա՛ր ինձ հետդ իմ տէր, երեսս ոտքիդ տակը :

ՄԱՐԳԱՐԻՏ •

Թո՛ղ տուր Նազուլ, մի՛ խափանիր Աղասու ճանապարհը, թող նա գնայ, տեսնենք դեռ գլուխներս ի՞նչ է գալի, եթէ կենդանի մնանք, ես կուղարկեմ քեզ, ուր և լինի նա :

ԱՂԱՍԻ •

Չէ, չէ, ես չեմ գնալ, ես պէտք է յետին շունչս տամ

իմ Նաղլուի գրկումը, իմ Նաղլուն չէ համաձայն գնալուս:

ՆԱԶԼՈՒ.

Դժուարին է ինձ բեզանից բաժանուիլը, բայց ճար չմ-
կայ, պէտք է վճռեմ այդ մահացուցիչ գործը, Տէր բնի քեզ,
վեր կաց, գնա, մինչև Աստուած իր ողորմութեան զըռները
բանայ մեզ համար:

ՄԱՐԳԱՐԻՏ.

Եւ մի՛ ուշացնիր, որդի, արի, առ քո ծնողաց օրհնու-
թիւնն ու հեռացիր մի քանի տարի էս անհաւասանների աշ-
խարհքիցը:

ԱՂԱՍԻ.

Ես ի՞նչպէս թողում եմ անմեղ աղջկանը (ցոյց տալով Թա-
գուհուն) զոհ լինել էն անիրաւ Պարսկի՝ էն անխղճմտանք Սար-
գարի կրիցը. եթէ երբ և իցէ ես իմանամ, թէ Սարգարը բռնի
տարել է սրան, իսկոյն հոգիս կըտամ. (դառնալով դէպի Թագուհին)
մի՛ հոգար, քոյր իմ, ես քեզ կազատեմ, ես քեզ խոստացել եմ
չթողուլ ոչ ոքի վնասել քեզ, ես հաստատ եմ իմ ուխտին:

ԹԱԳՈՒՀԻ.

Իմ ազատարար, իմ պահապան հրեշտակ, քո ծնողաց և
քո քաղցր Նաղլուի հետ և ես երեսս անկեալ պաղատում եմ
քեզ, զիս օտար երկիր, ես ուխտում եմ այդ սուրբ դաշն ինքս
պահպանեմ, հետևիմ քո օրինակին, մեռնիմ քաջութեամբ և
Պարսկաց ձեռք չընկնեմ:

ՄՈՒՍԱ.

Ահա՛ Աղասի, և քո ազատած հրեշտակդ էմ կոյսը և
քո Նաղլուն ու քո խղճալն ծնողքը ամէնքը՝ ի միասին քեզ
են ձայն տալի, ինչի՞ չես լսում դրանց, տես այս աղէտալի
տեսարանը, վեր կաց գնանք, հերիք է ուշանանք, թուրքերը
հիմա կը գան մեզ բռնելու:

ԱՂԱՍԻ.

Ո՛վ թշուառութեանս, հիմա յաղթուեցայ, եղբարք, ձիանքը

պատրաստեցէ՛ք. իմ գորովագութ ծնողք, օրհնեցէ՛ք ինձ, Նազ-
լիւ, մնաս բարեաւ յաւիտեան. Թագուհի, յիշեր Աղասուն և
իր քաջ ընկերացը. ա՛խ իմ մատղաշ ու անմեղ երեխայք, ձեր
տարաբաղդ հօրը չեն թողում գոնէ վերջին անգամ ձեր ե-
րեսը համբուրել, ո՛հ . . . ո՛հ . . .

ԾՆՈՂՔ՝ զրկելով և լալով համբուրելով.

Աստուծոյ սուրբ աջը քեզ հովանի լինի որչի՛ք սուրդ
թշնամեացդ արեամբը ներկուի, ուր և լինիս, յիշեր քո տա-
րաբաղդ ծնողացը, քո թշուառ Նազուին և սիրուն երեխայիցդ:

ՆԱԶԼՈՒՆ զուխը կորացրած.

Տեսութեանդ արժանի լինիմ՛կամ՛թէ գերեզմանիս վերայ
մի բանի կաթիլ արտասուք թափես:

ՍՂԱՍԻ.

Մնաք բարեաւ իմ ծնողք, իմ Նազլիւ, իմ երեխէ՛ք, քա-
նաքեռի իշխանք, մնաք բարեաւ:

ՄՈՒՍԱ իր հօր գիրկն ընկնելով.

Մնաս բարեաւ իմ տարաբաղդ հայր, (նայելով Թագուհուն)
Թագուհի յիշեր խեղճ Մուսային . . .

Մուսան և միւս ընկերքը չղջապտտած Աղասուն, ամէնքին մնաք
բարեաւ ասելով, դուրս են գնում, բողբոցունց աչքը մնում
է դռանը, որտեղից դուրս գնացին Աղասին և իր ընկերքը.

ՏԱՆՈՒՏԵՐ ՕՀԱՆԵՍ.

Ահա մեր սև օրը, մեր վախճանը մօտեցաւ, բաւական է
որքան լաց էլանք, հիմա երևանումը մեզ սպասում է կախա-
ղան, կացին և այլ պատժելու գործիք. քանի Սարգարի մար-
դիկը չեն եկել, Յարութիւն, զնանք մեր գլխի ճարը տեսնենք,
գիւղը յանձնենք ուրիշի, մենք շուտով աշխարհքիցս կերթանք
դէպի յաւիտենականութիւն. Մարգարի՛տ առ Նազուին և զը-
նա՛ տուն, դուստր իմ Մարիամ, դու էլ թո՛ղ ձեր տունը և
զնա՛ մեր ընտանեաց հետ մինչև տեսնենք վերջն ի՞նչ կը լինի:

Ամէնքն սկսում են դուրս գնալ:

Վարագոյրն իջնում է:

ԱՐԱՐՈՍԱԻԾ ԵՐԿՐՈՐԴ.

Տեսարանը ներկայացնում է Արայի սարը հալար տեսակ ծաղկներիով ու կանաչներով, հեռուիցը երևում է Մասիսը փոքր ինչ ամպերով պատած, այս եւ այն կողմը լեռանց շարքեր եւ Արարատեան դաշտը, որոյ վերայ է Էջմիածինը:

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

Աղասին իր ընկերներովը սկսում է բարձրանալ սարի վերայ, լինելով ամենից առաջ եւ այս կամ այն կողմը նայելով, տեսնում է Մասիսը, կանգնում է, նշանացի է անում ընկերացողը հեռանալու, իսկ ինքը մի թփի տակ նստած՝ երգում է.

Սար ու ձոր ընկած՝ մէկ չոր թփի տակի,

Գետին նայելով՝ մնացել եմ նստած.

Ձեռս ծոցումս, գլուխս մէկ լեռ քարի

Տված՝ լայն եմ օրս խաւարած :

Ամպերն առաջիս, սարերն ետեւիս,

Քեզ մտիկ տալով, այ իմ քաղցր Մասիս,

Աղի արտասնքով էրված, խորոված,

Երեսից նայիմ, մնամ քարացած :

Ծնող, աղքական հեռու ինձանից,

Լուսնին նայելով, ձեր սէրն յիշելով,

Եարաբ երբ կրլի, որ ես ձեզանից

Իմ փափաքս առնեմ, ձեզ ջան ասելով :

Եարաբ ձեր ճառքն մէկ օր էլ կընկնեմ,

Եարաբ ձեր երեսն մէկ օր էլ կը տեսնեմ,

Եարաբ ծունկ ծնկի տուած ձեզ կասեմ,

Ա՛յ իմ խեղճ ծնողք, ձեր ջանին մեռնեմ :

Խաղը վերջացնելով՝ գլուխը քարին տուած՝ մտածում է.

ՄՈՒՍԱ ներքեւը.

Տղայք, ի զուր թողնեք Աղասուն միայնակ սարի վե-

բայ, նա նշանացի պատուիրեց մեզ հեռանալ իբր թէ որս է
 գտել, բայց գիտէք, որ նա տեսել է սարի վըայիցը Մասեաց
 գագաթը կամ Երեւանու սարերը և այրած սրտով հիմա ար-
 տասուք կը լինի թափում. բարձրանանք սարը, նա հայրենեաց
 մի փոքրիկ նշոյլը տեսնելով՝ կորցնում է իրեն, մի՛ գուցէ մի
 վրաս հասնի նրան, կամ թէ երեւակայութիւնը վառուի և
 ինքն առանց մեզ ոչինչ ասելու գնայ Երեւան. . . . (յառաջ
 գալով դէպի ժողովուրդը) էլի Երեւանայ անունը յիշեցի. . . . Էն-
 տեղ է Գանաքեռը, իմ ծերունի հայրս և ան, այն անմահ
 ու հրաշալի Թադուհին : (Գնալով աղայոց մօտ) բարձրանանք
 տղայք, սարի վերայ :

ԿԱՐՕ ականջ դնելով)

Փոքր ինչ լուռութիւն, ես մի ձայն եմ լսում. բայց հակա-
 ռակ քամին չի թողում պարզ լսելու : (Աղասին վերել հառաչում է)
 լսեցէ՛ք, ահա հառաչանաց ձայն է գալի, նա լալիս է, գնանք,
 գնանք գտնենք նրան :

ՎԱՆԻ տեսարանի խորքը նայելով.

Այս տեղ նայեցէ՛ք, ահա հեռուից մի քանի հոգիք գէպի
 մեզ են արշաւում, մի՛ գուցէ Սարգարի զինուորքը լինին, մի՛
 գուցէ իմացել են մեր այս տեղ գալը և շտապում են մեզ բռ-
 նելու, զէնքերդ պատրաստ պահեցէ՛ք, փութանք. գտնել Աղա-
 սուն, առանց նրա ոչինչ չենք կարող անել :

ՎԱԹՕ նոյնպէս նայելով.

Ահա, ահա գալիս են, վտանգի մէջ ենք, ես ասացի սկզբ-
 բումը, թէ որս գնալու յարմար միջոց չէ, այսպիսի տեղերը
 վտանգաւոր են :

ՄՈՒՍԱ.

Երբէք հոգս մի՛ քաշէք, միայն շտապեցէ՛ք սարը. (ասում
 եւ բարձրանում են) :

ԱՄԷՆՔՆ ի միասին.

Աղասի, Աղասի, ո՞ւր ես գու :

ԱՂԱՍԻ ձայները լսելով եւ կանգնելով.

Ի՞նչ է, իմ սիրելի ընկերք, ահա ձեր թշուառ Աղասին,
 նա չի կորչիլ. դուք կարծում էիք, թէ էս ահագին լեռնի

կլանէ՞ Աղասուն, երկիւղ մի՛ կրէք, մահն էլ ինձանից խռովել է, մօտ եկէ՛ք, տեսէ՛ք ձեր սիրելի Մասիսը, անցել է տարին և մենք դեռ չենք տեսել նրա գագաթը, ծուռն չոքեցէ՛ք, երեսներդ գետնին քսեցէ՛ք, նայեցէ՛ք այս կողմը՝ ահա Գեղարդաւանքի սարերը, նրա ստորոտումն է Նրեանը, այն տեղ է Գառնաքեռը և մեր ընտանիքը :

ՄՈՒՍԱ.

Աղասի, անկարելի էր մեզ մեր փափաքն առնուլ Մասեաց լեռը տեսնելով, բայց դեռ վտանդից ազատուինք, Փամբակի կողմիցը մի քանի ձիաւորներ շտապելով եկան, իջան սարի տակին, ինչպէս երևում է մեր հետքն են բռնել նրանք, կարելի է Սարդարի վիսուորքը լինին, պատրաստուի՛ր, Աբարանայ եկե՛ղեցունը նոցա միտքը բերենք :

ԱՂԱՍԻ.

Ո՛ւր են, ո՛ւր են, այդ անօրէնները էլի չեն ձեռք քաշում մեզանից, ի՛նչ, Աղասուն բռնելու են եկել, Ճշմարիտ է, Աղասին պէտք է գնայ Նրեան, վրէժ առնի Սարդարից և մանաւանդ Հասան խանից, բայց դեռ ժամանակը չէ, սրտներդ ահ մի՛ ձգէք, թողէ՛ք դան. Մասիսին նայեցէ՛ք, նա ինձ քաջալերեց, բաւական է ինձ, եթէ մի անգամ աչքս ձգեմ Մասեաց ձիւնապատ կատարին, եկէ՛ք իջնենք դաշտը, այն տեղ լաւ պատերազմելու տեղ է, բայց ո՛չ, այն տեղից Մասիսը չէ երևում, այս տեղ մնանք, նոքա հիմա կը բարձրանան սարը :
(Ամենքը նստում են եւ հրացանները պատրաստում) :

ԱՂԱՍԻ մէկ ձեռքին հրացանը, միւս ձեռքով տղայոցը :

Մի վախիք, խրախուսուեցէ՛ք, Աստուծոյ ամենակարող Աջը մեզ հետ է, ահա նրանք երևում են :

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

Կամաց կամաց բարձրանում են սարը մի քանի Փամբակեցիք և նոցա հետ Աւետիքը՝ Աղասու հօրեղբայրը :

ԱԻԵՏԻՔ.

Թողէ՛ք, թողէ՛ք, ո՛ւր է նա, թողէ՛ք գնամ ոտքերն ընկ-

նիմ, նրա արեւին մատուղ, անի, իմ անդոյդ Աղասի :

ԱՂԱՍԻ լսելով ձայնը եւ ճանաչելով.

Իմ հօրեղբայր, իմ պատուական հօրեղբայր, զու Արայի լեռան վերայ չվախելով դազաններից եւ աւազակներին, եկել քո կորած Աղասուն եւ որոնում. փառք քեզ Աստուած :
Վազում գիրկն է ընկնում.

ԱԻՆՏԻՔ.

Աղասի, իմ Աղասի (ասում եւ լռում է),

ԱՂԱՍԻ.

Իմ քաղցր հօրեղբայր, Աւետիք (ասում եւ լռում է),

ՏՂԱՅՔԸ մօտենալով եւ շրջապատելով.

Փառք քեզ Աստուած :

ՄՈՒՍԱ.

Ո՞վ կը կործէր, թէ Արայի լեռան վերայ Աւետիքը պէտք է դայ մեզ գտնի :

ԱՂԱՍԻ.

Աւետիք, իմ հօրեղբայր դժառատ ծնողք . . .
Իմ Նազըն իմ երեխէ՛ք . . .

ԱԻՆՏԻՔ.

Իմ անեման Աղասի՛

ՄՈՒՍԱ.

Իմ հայր . . . Թագուհի՛ . . . իմ հայրենի՛ք . . .
(Աւետիքին) զնանք Աւետի՛ք, զնանք ներքեւ դաշտը, այն տեղ
աւելի լաւ տեսութիւն կանեկք, բաւական է լաք :

ԱՂԱՍԻ.

Գնանք սիրելի՛ք, (ասում եւ յառաջ է ընկնում, միաները նրա հետ. կամենում է Աւետիքին իր հետը տանիլ, բայց երբ տեսնում է Մուսայի հետ ի միասին, ինքն յառաջում է : Մուսայն եւ Աւետիքը իրար հետ կամաց քշվալով ներքեւ են դալի : Մուսայն հոգոյ է հանում, Աւետիքը ձեռքով արդելում է եւ մատով Աղասուն ցոյց տալի :

ԱԻՆՏԻՔ տղայոցը դաշտի վերայ.

Եկէ՛ք համբուրեմ ամէնքիդ ո՞վ սիրելի՛ք, (համբուրում է) եւ ձեր բոլորի համար եմ եկիլ զուք ամէն նեղութիւն յանձն էք

տուել իմ սիրելի Աղասու համար, Աբովնայ տունը ձեզ աւելի է պարտական, եթէ դուք չլինէիք, մեր տան վերջին ճրագը հանգած կլինէր, ես գլուխս դոքս դրած եկել եմ ձեզ գտնել և փափաքս առնել, յետոյ ուրախութեամբ հոգը մտնել: Շընորհակալ եմ նոյնպէս այս պատուական երիտասարդներին, սոքա փամբակումը ինչպէս լսեցին ձեր անունը, ուրախութեամբ ձի հեծան էս անդ դալու, սոքա ձեր տեղը գիտէին, ամբողջ օրը հետս չարչարուումն:

ԱՂԱՍԻ.

Դուք, իմ պատուական ընկերք, դուք փամբակու Հայոց բարեսրտութեան պատկերը, ասացէ՛ք, Աղասին ընչով պէտք է երախտահատոյց լինի ձեզ. եթէ ես փամբակումն ևս մեռա-նիմ, հոգ չէ, ձեզ նման ազնիւ սրտեր կան իմ սուգը անող-նէր: Ա՛խ, իմ մայրս, իմ Նազուհէ կստեղ չեն ինձ վերայ ող-բալու: Ահա իմ հօրեղբայրը կը գնայ և ձեր քաղաք յիշա-տակը կը տանի իրա հետ իմ պառակեալ խղճալի մօրը:

ԿԱՐՑ.

Տար, պատուելի Աւետիք, այս ազնիւ երիտասարդաց համ-բաւը մեր որդեգուրկ ծնողացը, ասա՛ փամբակումը ձեր օրդիքը անտէր չեն, այս քաջերի նման հիւրընկալ ընկերք օւնին, որոնք ամէն մեր տրտմութիւնը աշխատում են փարատել մը-խիթարիչ խօսքերով:

ՎԱՆԻ.

Բայց պատմի՛ր, յարգելի Աւետիք, մեր խեղճ ընտանեաց դրութիւնը, ի՞նչ վիճակի մէջ են նոքա, արդեօք գերեզման մտած հանգչում են, թէ իրենց կորած որդւոց համար դեռ սպում և կոծում են:

ՎԱԹԹ.

Արդեօք Սարգարը մեր վրէժը մեր տարաբաղդ ծնողքիցն առաւ, թէ արեանծարաւ գազանի նման ղեռ մեզ է սպա-սում, որ իր ճանկը ձգի:

ԱՂԱՍԻ.

Պատմի՛ր իմ հօրեղբայր, պատմի՛ր մեզ ամէնը, մօտ տարի և կէս է մեր մտածմունքը միշտ այդ է, պատմի՛ր այն դաժան

ժամը, երբ մեզանից յետոյ Սարգարի զինուորքը յարձակուեցան Քանաքեռի վերայ :

ԱՒԵՏԻՔ .

Իմ սիրելի Աղասի, իմ պատուական եղբայրք, ես կը պատուամեմ ամէն բանը, էլ ծածկելու ժամանակ չէ : Ձեր գնալուց մի ժամ յետոյ կարկտի պէս տեղացին պարսկական զինուորաց զնդերը Քանաքեռի վերայ, մենք մեր պատրաստութիւնը յառաջուց հոգացել էինք, ժողովել էինք եկեղեցու պարիսպը և այն տեղ ամրացել : Երբ հրացան արձակելուց դադարեցան, ներս մտան և ամէնքիս առաջ ձգած վարումէին դէպի Երևան, նրանց քարացեալ սրտին չէին ներդործում, ոչ երեսայից աղէտալի ճչալը, ոչ յղի և մանկատէր կանանց սուգն ու լացը, յետ ֆնացածին մտրակաւ, հրացանով ծեծումէին, անզօրներ զլուխը կտրումէին և այսպիսի դառն հարուածներով տարան շքրին Երևանայ բերդը . իսկ թագուհուն և իր մօրը ամէնից յառաջ կապած տարան :

ՄՈՒՍԱ .

Վայ մեզ, էս թնչ ցաւալի լուր . . . ինքզ թագուհի . . .

ԱՄԷՆՔԸ .

Խեղճ ծնողք

ԱՂԱՍԻ .

Ողորմելի անտէր Հայոց անգգ

ԱՒԵՏԻՔ .

Երևան մտանք, բոլոր Հայերը ողբում էին մեր վերայ, բերդումը պատրաստած էին կախաղաններ և այլ չարչարանաց դործիքներ : Սարգարի հրամանն էր իշխանացը կախել և այլոց բոլորին սուրը քաշել . մեր աչքերը կապեցին և դահիճքը պատրաստուեցան, սպասումէին Սարգարին, որ գայ այս տեսարանին ներկայ դնուի : Յանկարծ հասաւ այդ ահառելի բոպէն . Սարգարը եկաւ և նստաւ իրեն համար պատրաստած անդումը . բայց Աստուծոյ ողորմութեան դռները բացուեցան և չորէ չոր յառաջ եկան Սվանդուլի խանը և մեր բարերար Մէլիք Սահակը : Սարգար, դռացին նրանք, ահա՛քս սուրը, առաջ հրամայիր մեզ զլիառեն, յետոյ այս անրազգ ժողովըդին, այս անմեղներին ինչ կամիս արա :

ԱՂԱՍԻ.

Աստուած հաստատ պահպանէ Մէլիք Սահակին, թէ նա չը լինէր էս անօրէնների ժամանակը, արդեօք երևան հիմա մի Հայ կը գտնուէր, քանի՞ քանի անգամ ազատելէ այդպիսի նեղու թիւններէ մեր խնդճ՝ ազգին :

ՄՈՒՍԱ.

Աստուած բարի տայ և Սվանդուլի խանին իր գործքովը, թէպէտ նա Պարսիկ է, բայց սասաիկ սիրումէ մեր ազգին :

ՏՂԱՅՔԸ.

Թողէ՛ք, թողէ՛ք պատմէ, տեսնենք վերջն ի՞նչ եղաւ :

ԱԻՆՏԻՔ.

Խան, Մէլիք, կանչեց Սարգսը զայբացած, ինչի՞ էք արգելք լինում իմ նպատակին, մեր սրերը բթացան՝ իսկ այս անհաւատների արմատը չկտրուեց. այս ի՞նչպէս ազգ է, որքան կոտորում ես, այնքան բազմանում են, որքան նեղացնում ես, այնքան դժբանդում են. ատում են բոլոր փառք պատիւ և իշխանութիւն. իմ ցանկացածս մի աղջիկ էր, ես նրան փառքից աւել ոչինչ չպէտք է անէի, մի՞թէ երջանկութիւն չէր նորա համար իմ կին կոչուիլը, բայց նա ընդդիմանում է, նորա մայրը ճշում, աղաղակում է և այն փուչ Աղասին յանկարծ որսեղից տուն է ընկնում և փոքր է մնում իմ ֆարրաշնէրին սպանէ, ո՞ւր է նա, ա՛խ մի ձեռքս ընկնէր, ես գիտէի :

ՄՈՒՍԱ.

Ինչ կը գտնէր, արդէն վաղուց նրան հասած կը լինի Արարանայ եկեղեցու մօտի հարուածները :

ԱԻՆՏԻՔ.

Սարգս, երկրիս Տէր, աղաղակեցին Սվանդուլի խանը և Մէլիք Սահակը, մեղաւորին է հարկաւոր պատժել սոքա ի՞նչ անեն, մարդիկ ուղարկիր և գտնել տուր յանցաւորին, իսկ էս անմեղաց արիւնը մեզ խնայիր : Ելէ՛ք, ելէ՛ք, ասաց Սարգարը, ձեզ եմ շնորհում սոցա պատիւը, թող բոլորը զնան, իսկ մինչև Աղասուն գտնելը տասներկու իշխանք մնան այս տեղ բանտումը պատանդ, և այն անպիտան Թագուհուն, Մէլիք, ասոր,

Թող առողջանայ, նա երկիւղից կարծեմ տկարացել է : Այսպէս, սիրելիք, ձեր բոլորի հայրերը մինչև ցայժմ բերդումն են, միւսները կրկին Գանաքեռ յետ դարձան և թշուառութեամբ անցընում են իրենց սև օրերը :

ԱՂԱՍԻ.

Հիմա մեր խեղճ ծնողքը տանջուում են շղթաների և կոճղների մէջ, վայ մեզ, իսկ ի՞նչ են անում մեր անբաղդ մայրերը, անտէր Նազլու, իմ անմեղ երեխայքը :

ԱԻԵՏԻՔ.

Լսիր, Աղասի, թէ ի՞նչ էր ասում քո զօրութիւնից ընկած մայրը, ի՞նչ էին նորա վերջի խօսքերը, երբ ես հրաժարական ողջոյն էի տալիս նրան. «Աղասի, երեսու ոտքիդ տակն, Աղասի հայրդ Երեանայ բերդումն է անել բանտի մէջ իր դուռը լուխը լալով քեզ օրհնում, Նազլուդ էս տեղ է կիսամեռ մահի հետ կռուում, միայն ես, ես եմ իմ չորացած դուռը պահպանում, որ մէկ երեսդ տեսնեմ և քեզ մնաս բարեաւ ասեմ : Արի, որդի, եթէ ինձ չես կամենում գլխալ, գլխա՛ քո վերջին կէտը հասած Նազլուին և քո հայրակարօտ երեխայիցը, արի, սրանց մօտդ տա՛ր, գոնէ սրանք ապրին . քո Նազլուն էլ օվ ունի բացի քեզանից, հասիր որդի, քանի Նազլուիդ շունչը վըէն է :

ԱՂԱՍԻ.

Մայր, որդեկորոյս մայր . . . Նազլու, իմ Նազլու, սիրտս խորովում է անունդ յիշելով սարերի գլխին, ձորերի միջին, քո Աղասին, երեսիցդ զրկուած՝ քո սիրովն մաշուած, ի՞նչպէս մինչև հիմա կենդանի է մնացած : Կը գամ, իմ աննման ծնողք, կը գամ իմ հրաշալի Նազլու, կը գամ՝ կամ իմ դուռը լալ էլ այդ տեղ մահու կը տամ, կամ ձեզ էլ կազատեմ այդ անօրէնների երկրիցը : Գնանք, եղբայրք, գնանք Երեան, մեր ծնողքը կապանքի և բանտի մէջ մեր սիրովը տանջուում են, իսկ մենք ազատ և աւրախ օրեր ենք անցընում, փութանք Մուսան, ձիանքը հեծնենք և ուղղակի իջնենք Գանաքեռ :

ՄՈՒՍԱ.

Սուր խփիր սրտումս, Աղասի, քեզ Երեան գնալն անհրա-

նորին է, առաջ մեզ բոլորիս զոհիր էս տեղ, յետոյ այդ վը-
ճիւղը տո՛ւր, եթէ մեռանելու ենք, ահա՛ մեր հայրենի հողը,
թող այս տեղ մեռանինք : Ո՞ւր ես ուզում գնալ, անօրէն Հիւ-
սէին-Սարգարը մօտ տարի և կէս է քո արեանն է ծարաւ,
դոնէ մեզ խնայիր, որ կեանքներս յետ ենք դրիւ քեզ համար :
լաւ մտածիր, մեզ Երեւան գնալն անկարելի է դեռ : Տեսնում
ես այս պատուական Հայ երիտասարդներին (ցոյց տալով Փամ-
բակեցւոցը) փամբակումը սրանք մեր պաշտպաններն են, այսօր
էլ նոյն ընկերութիւնը չեն խնայել մեզանից, սրանք կերթան
և կը բերեն քո Նազլուին... ո՛հ, իսկ այն անմեղ... ո՛հ, ո՛հ...

ԵՐԿՈՒ ՓԱՄԲԱԿԵՏԻՔ

Աղասի, մենք չենք թողուլ քո սիրելի Նազլուին և երեսա-
յիցդ, դու յետ դարձիր փամբակ, մենք կերթանք կըփախցնենք :

ԵՐԿՈՒ ՈՒՐԻՇ ՏՂԱՅՔ.

Պատրաստ ենք Աղասու նման ազնիւ ընկերի համար մեր
արիւնը թափել, դնանք լաւ ժամանակ է :

ԱԻՅՏԻՔ.

Ճշմարիտ, ես շատ սխալուեցայ, միայն սիրելիդ իմ, դու
մի՛ գալ. այս քո փամբակեցի ազնիւ ընկերացդ հետ ես ինքս
կերթամ և կը բերեմ քո Նազլուին. զուլաս արեան մէջ, մի
քանի օրից յետոյ կրկին քո մօտ կը լինիմ, քո Նազլուն և
երեսայքդ էլ ի միասին. մնաս բարեաւ իմ սիրելի Աղասի, (զրկում
է) մնաք բարեաւ և դուք իմ պատուելի եղբարք, Մուսա, Կա-
րօ, Վաթօ, Վանի. իմ Աղասուս ձեզ եմ յանձնում և ձեզ
Աստուածային խնամօք : Գնանք ուրիմն, սիրելի բարեկամք,
այս լեռան յետի կողմիցը քանաքեռ, ես ձեզ հետ ի միասին
կառնեմ իմ պարկեշտ հարսին և կը վերադառնանք փամբակ :
(Աւտիքը համբուրելով նրանց, դուրս է գնում փամբակեցւոց հետ, Աղա-
սին իր ընկերներովը մինչեւ դուռը ճանապարհ է դնում նրանց ու յետ
գալիս) .

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

ԱՂԱՍԻ .

Սիրելի ընկերակիցք, շտապենք փոքր ժամանակ որս անել

և յետ դառնալ փամբակ, Աստուած էլի մեր հայրենի հողումը մխիթարեց մեզ, գնացէ՛ք ամէնքդ մէկ կողմով, իսկ ես այս կողմից սարը բարձրանամ, այս լեռան որսն առատ է, այս լեռը անուանի լեռան է, սուրբ Վառվառիա կուսի գերեզմանը այս լեռան միւս երեսումն է, նորա հովանաւորութիւնը պահպանում է մեր ազգի երեխայիցը ծաղկացաւից :

Մ ՈՒՍԱ տիրամած .

Գնանք եղբարք, իսկ մեր տեղը թող այս դաշտը լինի, այս տեղ ժողովինք և այս տեղից գնանք ձիանքը հանելու այրի միջից : (Գնում են) .

ՏԵՍԱՐԱՆ Դ .

ԱՂԱՍԻ միայն .

Մարդուս մի հոգսը չէ սպանիլ, իմ Մուսայի վերայ մի մեծ փոփոխութիւն եմ տեսնում ահա երկու շաբաթ է . թէ՛ պէտ նա միշտ տխուր է եղել, բայց այս երկու շաբաթն ևս աւելի . մանաւանդ այսօր քանի իմ հօրեղբայրը եկաւ և գընաց . Մուսէն կարծում է, թէ ինձանից ծածկել է իր սրտիցաւերը, չէ իմանում, թէ նրա տարաբաղդ Աղասին դուշակում է ամէն բանը . այսուհետեւ Մուսային միայնակ չպէտք է լքողած, նա իր գլխին մեծամեծ ֆետաներ կը պատճառէ : Ո՛վ կոյր բաղդ, որ միանգամ ծովն ևս ընկել, տարաբաղդ Աղասի՛, ինչի՞ քո պատճառաւ չորս քաջ ու ազնիւ պատանիք պէտք է քարեքար տան հետդ իրենց դուխը, դու ի՞նչպէս պէտք է դոցա երախտիւրիցը դուրս գաս : Գնամ ևս էլ սարի էս կողմը փոքր ինչ շրջելու, ահա երեկոյեան պահն է, պէտք է յետ դարձած փամբակ . ամէնից աւելի գնամ Մուսայիս գտնեմ, ի վուր թողի նրան, ևս մի այլ պատճառ եմ նկատում նորա փոփոխմանը . նա սիրահարուած է երեւում : (Գնում է) .

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե՝

ՄՈՒՍԱ միայն սարից իջնելով մինչև կեսը :

Հազիւ սիրտս մի փոքր հանգստացել էր. կրկին Աւետիքը վերդովեց, Նազլուն շուտով կը գայ, իսկ իմ աննման թաղուհին, իհն, իհն, հիմա ո՞վ գիտէ Քրդերը կենդանի թողե՞լ են նրան թէ ոչ : Աւետիքը ինձ պատմեց, բայց ես վախումեմ Աղասուն տակ : Նա ի՞նչպէս չի տեսնում իմ սրտի տխրութիւնը. վա՛յ, վա՛յ, եթէ նա իմանայ, թէ իր Մուսան գիշեր ու ցորեկ հանգիստ չունի թաղուհւոյն թողալու օրից, նա կրկին կուզէ երթալ Երևան, էլ չգիտէ, թէ Երևան ոչինչ չկայ : Ո՛հ, տեսնումեմ, տեսնումեմ, որ թաղուհին կանչում է ինձ աչքերն արօտասուօք լի. սաստիկ նեղութեան մէջ . . . տեսէ՛ք, տեսէ՛ք, անիրաւ Քրդեր, թէ ինչպէս սուրս կը թռչնի ձեր գլուխը. թաղուհին կը գամ քեզ տղատելու : Ո՛ւր ես, իմ առանձնութեան մէջ իմ միակ մխիթարութիւն, դու իմ սիրեկան երգարի ո՞վ ողևորութիւն, աբի՛ սիրտ տուր ինձ, գոնէ այս երգեմ, որ մի փոքր հանգստութիւն լինի ինձ : (Երգում է) :

Հրեշտակ էիր, որ ինձ երեւցար, ախ, ինձ երեւցար,
Երկրսման ես ծնունդ թէ երկ՛քիցն իջար,
Մէկ կանք ունէի, էն էլ դու առար
Ո՛վ իմ թաղուհին, արի՛, հոգիս առ :

Երազ թէ քուն ինձ, ախ մահ են դառել,
Իմ սև օրս գիշեր՝ կիսնքս խաւարել :
Ի՞նչ պէտքէ անեմ, ո՞ւր եմ ապրում էլ,
Թէ ոտքիդ տակին մատաղ չեմ լինիլ, ախ մատաղ չեմ լի՛

Այլ գամ թաղուհին, կը գամ քո ոտքը,
Քեզ մօտ է սիրտս, քեզ հետ իմ մտքը,
Ե՛րբ կը լինի, որ քո աննման դէմքը
Տեսնեմ, կատարեմ իմ տուած խօսքը :

(Խաղը վերջացնում է, նստում, դուրսը քարին դնում եւ քունը տանում է) :

ՏԵՍԱՐԱՆ Զ.

ԱՂԱՍԻ սարի վերայիցը տեսնելով Մուսային:

Ա՛խ, իմագնիւ Մուսա, գիտեմ, ի՞նչ կրակ է քեզ այրում, խորովում, բայց ի՞նչ անեմ, ինչի՞ սրտինդ չես պատմում, որ ցաւդ իմանամ և գլուխս քեզ համար մառաղ տամ: Ա՛խ, լաւ եմ իմանում, որ սիրոյ թեն է երեսիդ հովահարել, բայց այս ի՞նչ բան է, մայր և ամուսին կրակ են թափում գլխիս. էլի դու ո՞վ սէր, ո՞վ բնութիւն, ուզում ես քո զօրութիւնը ցոյց տալ: Ա՛խ, ո՞ւր կորչի մարդ, որ քո ձեռքից ազատուի:

ՄՈՒՍԱ քնի միջից.

Էդուց, էգուց իմ սիրելի թագուհի, էգուց Ղարսայ սա-
րերումը կը տեսնես ինձ: (Ասում և վեր է թռչում):

ԱՂԱՍԻ մօտ գալով և գրկելով.

Մուսա, դու որ սրտումդ էգպիսի հոգսեր ունէիր, ինչի՞նձ չէիր յայտնում. մի՞թէ քար եմ որ չզգամ ամէն բանը, ա՞յդ է քո սէրդ և սիրտդ, որ ինձանից բան ես թագցնում, վեր կաց, ասա ճշմարիտը, ո՞վ է այդ թագուհին, որ քեզ տան-
ջում և մաշում է, մի՞ գուցէ մեր ազատած թագուհին լինի, բայց նա Ղարս ի՞նչ բան ունի:

ՄՈՒՍԱ կամելով թագցնել.

Ոչինչ չկայ, ես բան չեմ ասել:

ԱՂԱՍԻ.

Սիրելիդ իմ, ասա, մի՛ ամաչիր. դու դեռ փոքր ես, դեռ այդպիսի բաներ քեզ շատ պէտք է պատահին, ի՞նչ ես կար-
մում և գլուխդ խոնարհացնում, ասա տեսնեմ: Ասում ես Ղարս է, ահա՛ Ղարսը մի աւուր ճանապարհ, ի՞նչ ես հոգում դրա համար, այսօր կարող ենք զնալ և կէս գիշեր չեղած, կը մանենք այն տեղ:

ՄՈՒՅԱՆ.

Աղասի, կամ ինձ սպանիր, կամ թագուհուն հասցրու ինձ, մեր Քանաքեռից դուրս դալու օրից իմ սրտումն ծխումէր թագուհու սէրը, բայց ես քեզ չէի յայտնում: Այս քանի ժամանակ է, ես զգում էի, որ մի թշուառութիւն է պատահել նրան և չէի կարողանում հաւատարի լինիլ: Քանի մի օր էր, որ նրա աներեւոյթ ձայնը հետս միշտ շրջում էր. «Մուսա, քնիր, ես աչդ փակեմ, երազիդ մէջ հետդ խօսիմ»: մէկ օր էլ երբ ծառի տակ փոքր ինչ հանգստանում էի, երազում թագուհին մի բաժակ գինի բերեց ինձ և տալով՝ ասաց. «Մուսա, կամ այս բաժակը խմիր, կամ ինձ սպանիր, իմ կեանքս քո ձեռքին է, անօրէն Քրդերը գերի տարան ինձ Քանաքեռից Ղարս, և ահա անհաւատների ձեռքին եմ. Ղարսոյ սարու մէջ է մեր վրանը, թէ սիրտ ունիս, արի ինձ ազատիր, ապա թէ ոչ, դու լաւ օր չես տեսնիլ. քսան օր է ինձ տանջում են, որ հաւատս փոխեմ և Քրդի փաշայի կին լինիմ, բայց ես չեմ համաձայնում, քեզ եմ սպասում, ինձ երազում ասացին, որ իմ ազատողը էլի դու և քո ընկերքն էք. Մուսա, խնդրիր իմ ազատարար Աղասուն, նա ինքը քեզ կօգնի, նա ինձ համար այդ քան նեղութիւն յանձն առաւ, նա ինձ խոտացել է չլծողաւ անօրինաց ձեռքին: »

ԱՂԱՍԻ.

Եւ դու մինչև հիմա այդ բանը չե՞ս տես, քարասիրտ Մուսա, մինչև ցայժմ դու չկարողացա՞ր վստահանալ քո Աղասու սիրոյ և հաւատարմութեան վրա:

ՄՈՒՍԱ.

Իմ չյայտնելու պատճառը այս էր, որ ես կարծում էի, թէ երկատարդական վառ երեւակայութիւն լինի այդ և այլ ոչինչ: Բացց աւանդ, այսօր սարից իջնելուս քո հօր եղբայրը ծածուկ ինձ յայտնեց բոլորը: Ահա սիրելի եղբայր, թագուհին՝ քո ազատած թագուհին, իմ հոգեհանը դառն նեղութեան մէջ մեզ է սպասում, խիղճս տանջում է, ողորմելին ձեռքերը բաց մեզ է կանչում, հասնինք Աղասի, Աստուած է մեզ ուս

ղարկողը, Թագուհու համար ենք այս քան նեղութիւն յանձն առել, տանից անդից աքսորուել:

ԱՂԱՍԻ.

Ուրեմն այժմ Թագուհին Ղարս է, Քրդերի ձեռքին. . . ինչո՞ւ Թագուհի: . . . Իմ բարեսիրտ հօրեղբայրս, վախում էիր, որ քո Աղասին աւելի վշտանայ, էն պատճառով չէիր ասում: Բայց Մուսա, լաւ նայի՛ր քո Աղասուն, քանի լերանումը շունչ կայ, քանի բաղկումը զօրութիւն, պէտք է վրէժ առնի իր ազգի թշնամիներից. դու ի՞նչ ես կարծում: Աղասին կը համբերի՞ մինչև Քրդերից մի քանիսին էլ Սարգսրի զօրաց հետ չուղարկի Մահմաթի դժոխքը. ես Ղարսումն էլ պէտք է ցոյց տամ, թէ Հայոց մէջ ես կայ հողի իրենց անունը պահպանելու, Հայերը ճանճ ու մթեղ չեն, ինչ պէս մինչև հիմա ուրիշները կարծեւ են, Հայերը խոտակեր չեն, կը զայ օրօր Հայոց թափած արեան փոշիքը կը բուսնին նախնի քաջերին հետևողք. և յայտ ունիմ, որ մեք այն իսկ շահաւէտիցն ենք:

ՄՈՒՍԱ.

Ուրեմն շուտով կերթանք Ղարս և իմ հրաշագեղ Թագուհուն երկրորդ անգամէլ կազատենք գիշատիչ գազանից: Թագուհին, ախայն անմեղ կոյսն էր, որ մեզ այս անգը ձգեց:

ԱՂԱՍԻ անսարանի խորքը նայելով.

Ահա գալիս են մեր քաջ բնիկները, շուտով կերթանք և դեռ կէս գիշեր չեղած՝ Ղարս կը մտնենք:

ՏԵՍԱՐԱՆ Է.

ՆՈՅՆՔ և ՎԱԹՕ, ԿԱՐՕ և ՎԱՆԻ.

ՎԱՆԻ.

Աղասի, ահա երեք եղջերու սպանել, տարել ենք այրը ձիանց մօտ, գնանք, վերնենք և յետ զառնանք փամբակ, արգէն ժամանակ է:

ՎԱԹՕ.

Ապրի կարօն, ինչպէս ուղղակի կ'ընթեր տակիցը անցկայրից իր գնտակը:

ԿԱՐՑ.

Հապա՛ ղու՛ որ իսկ ~~Կ~~Էղեղեցը զարկեց՝ որ և այն ահագին կենդանւոյն մի հարուածով գետին ձգեցիր :

ԱՂԱՍԻ.

Իմ քաջ ընկերք, ես նոր չեմ փորձել ձեր բազկի զօրութիւնը, մի՞թէ մօքիս չէ Սբարանու եկեղեցունը, թէ ի՞նչպէս մեզ հետ ընկնող թուրքերին ցոյց տուիք սուրբ եկեղեցւոյ զօրութիւնը. միայն բանն այդ չէ, մենք շատ դործ ունինք, լոյս չբացուած՝ Ղարսայ հողումը պէտք է լինինք. իմ հօրեղբայրս պատմել է Մուսային, թէ թագուհին նեղութեան մէջ է, Քրդները տարել են նրան Ղարս, իսկ ինքը թագուհին ևս երազի մէջ Մուսայի ձեռքով մեզ կանչել է : Մենք այսքան նեղութիւն կրում ենք թագուհու համար, էլ ինչի՞ ենք պէտք աշխարհիս երեսին, եթէ երկրորդ անգամ ևս նրան օգնութիւն չհասնինք :

ԿԱՐՑ.

Թագուհին Ղարս, խելճ աղջիկ, ի՞նչպէս տարաբաղդ և զաւ. բայց մենք ի՞նչպէս կարող ենք լոյսը չբացուած Ղարս լինել. մինչև Ղարս երկու աւուր ճանապարհ է :

ՄՈՒՍԱ.

Իմ քաջ ընկերք, այս բանը երկու շաբաթ էր ինձ սաստիկ նեղացնում էր, այսօր ևս Աւետիքը Աղասիից ծածուկ ինձ տեսց սարից իջնելու : Կէս ժամ յառաջ այս տեղ միայնակ նստած քունս տարել էր և վերջին անգամ այն հրաշալի... ո՛հ . . . կոյտը եկաւ ինձ խնդրեց, որ եթէ մինչև վաղը չը հասնենք իրեն օգնութիւն, Աստուած մեզանից կը պահանջէ նորա անմեղ արիւնը :

ԱՂԱՍԻ.

Դէ՛ քաջերս, քաջ մարդոյ համար ոչինչ դժուար բան չը կայ, թագուհին նեղութեան մէջ է, Աստուծոյ անունը տանք, հիծենք ձիւնքը, հասնենք նրան օգնելու, Աստուած մեզ կօգնի, մի՛ վախիք, նա միշտ մեզ հետ է, մեր բազկացը ոյժ տուող, հապա՛, Աստուած կանչենք, հիծենք ձիւնքը և մինչև Ղարս :

ԱՄԷՆՔԸ.

Ետպի՛նք, շտապի՛նք, թագուհու արիւնը մեզ համար թանկ է, գնանք աղատենք թագուհուն :

Ամէնքը դուրս են գնում :

Վարագոյրը իջնում է :

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

Տեսարանը ներկայացնում է Անի քաղաքի մէջ մի աւերակ, այս եւ այն տեղ քարեր են թափած : Աւերակի մէջ տեղը կրակ է վառուում, մի քանի ֆուրդ նստած կրակի շրջակայքը, շամփուրները ձեռներին խորոված են անում եւ ուտում, երբեմն երեսները դարձնելով դէպի տեսարանի խորքը, մատով սղառնում են, որ ձայն չհանեն, երբեմն խար հետ անխօս ծիծաղում են :

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

Աղասին ներս է մտնում լուռ ու մունջ, գնում է դէպի Գրդերը, մէջ տեղը կանգնում, երբեմն խոժոռ դէմքով նայում է Գրդերին, երբեմն միւս կողմերը, առնում խորովածի մէկ շամփուրը կրակի վրայից, մի երկու կտոր ուտում, մնացեալը կրկին կրակի վրայ ձգում : Գրդերը մնացել են սարսափած, կարծելով թէ դեռ է : Դրսիցը լսում է մի ձայն,

ՄՈՒՍԱ զրսից.

Աղասի, ո՞ր տեղ ես :

ԱՂԱՍԻ գոռալով.

Քաջացէ՛ք տղայք, Գրդեր են, առաջները կտրեցէ՛ք :

ՔՐԴԵՐԸ շփոթուած.

Աղասին է, Աղասին :

ԱՂԱՍԻ ներսից.

Մուսա, մի՛ թողուք : Կամելով դուրս գնալ .

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

ՄՈՒԹԸ ԽՈՐԲԻՅԸ յանկարծ մի քանի ձայն.

Ի սէր Աստուծոյ, զրանց մի՛ թողուք փախչին, մեզ աղա-տեցէ՛ք, մենք Հայ Քրիստոնեայ ենք :

ԱՂԱՍԻ յետ նայելով եւ ձայն տալով.

Մուսա՛, կոտորեցէ՛ք, հասէ՛ք :

Ինքն էլ դուրս է փախչում. էս միջոցին տեսարանի խորքիցը
դուրս են թափում զանազան կարգի Քրտատանցի Հայ ժո-
ղովուրդք, արք, կանայք, ծերք, պատանիք, երեխայք :

ՄԻ ՔԱՆԻՍԸ նրանցից.

Աղասին է ելել. սա՞ է Աղասին :

ՄԻ ՔԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ.Ք.

Ի՞նչ ենք կանգնել, գնանք մենք էլ օգնենք :

Վերցնում են Գրգերի տէգերն եւ դուրս վազում.

ԱՌԱՔԵԼ մի ծերունի.

Ճմարիտ ի՞նչ քաջ մարդ էր, անունը լսել էինք, իրեն
չէինք տեսել :

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

ԱՂԱՍԻ, ՄՈՒՍԱ, ԿԱՐՕ, ՎԱԹՕ, ՎԱՆԻ, եւ միւս Քրտատանցի
երիտասարդները մի Գրգի կապած՝ ներս են բերում :

ԱՂԱՍԻ ժողովուրդին.

Ահա՛ ձեր թշնամիքը բոլորը կոտորուեցան, սա միայն մը-
նաց, որ կապուած՝ ձեր ղերին է հիմա :

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ Աղասու ոտքերն ընկնելով.

Դու մեր աղատարար, դու մեր փրկի՛չ, քեզ Աստուած էս-
տեղ ուղարկեց, մեր կեանքը քեզ ենք պարտական :

ԱՂԱՍԻ վեր կացնելով.

Վեր կացէ՛ք, ո՛վ Աստուծոյ օրհնած եղբարք, ես էլ ձեզ
նման մարդ եմ, Աստուծոյն փառք տուէ՛ք, այսուհետեւ դուք
աղատ էք, միայն թէ թողէք ձեզանից մէկը պատմէ, տեսնենք
ո՞վ էք դուք կամ ուստի՞ :

ԱՌԱՔԵԼ.

Մեր բարերա՛ր, մենք Ղարսայ ղիւղերիցն ենք, հազիւ օ-
րական ապրուստ ճարելով կարողանում էինք մեր քրիստոնէ-

ութիւնը պահպանել, բաւական չեն այն ծանր հարկերը, որ մենք տալիս ենք, այս անօրէն ֆրդերն էլ մեզ հանդիստ չեն տալիս, ամէն ժամանակ քաշում են մեր երեխայքը, ընտանիքը և շատ անգամ ամբողջ զիւրը, ամենուր Պարսից հոյը կամ երեւնայ Սարգարին ընծայում. ա՛խ, արդեօք Աստուած մեր Հայերին մէկ դուռը կը բանայ, մինչև երբ օտարի ձեռքի տակ պէտք է ճնշուինք ու տանջուինք :

ԱՂԱՍԻ.

Ո՛վ Աստուած, ես այնպէս գիտեմ, թէ միայն մեր երկիրը անօրէն Պարսկաց խաղալիք է դարձած, այնպէս գիտեմ, թէ միայն մենք ենք անտէր ու անօգնական, մի՞թէ ամէնտեղ Հայ ազգը գերի է և օտարաց սրին կերակուր. Տէր Արարիչ, ի՞նչ է մեր մեղքը, որ այսքան տարի չկարողացանք ապաշխարել :

ՄՈՒՍԱ.

Երևի, մեր ճակատագիրը էսպէս է դրուած, մեր մխիթարութիւնը էս աշխարհքումը չը պէտք է լինի :

ԱՂԱՍԻ Քրտատանցի Հայերին.

Էս ի՞նչ տեղ ենք մենք, կղերք, էս տեղ մեր առաջին գալն է, մանաւանդ գիշեր է և ոչինչ չենք տեսնում մենք Ղարս պէտք էր գնայինք և չգիտենք ո՞ր կողմն ենք զնացել :

ԱՌԱՔԵԼ.

Էս է Անի քաղաքը, մենք հիմա նորա մի աւերակի մէջ ենք, էս քաղաքը սուրբ Յոհան Երզնկացու անէծքով կործանուեցաւ, հիմա միայն աւերակներն են մնացել և Քրդերի ու աւազակաց բնակարան է դարձել. Ճշմարիտ որ անիծած քաղաք, Քրդերը որ մեր տունը յափշտակում են, այս քաղաքի մէջ են թախ կենում :

ԱՂԱՍԻ.

✓ Այս Անի քաղաքն է, Հայոց թագաւորանիստ քաղաքը, ա՛խ, երբեմն էս տեղ Հայոց քաջ թագաւորներն են բնակուել հիմա Քրդերի և աւազակների բնակարան է դարձել. էս էլ մի տարաբաղդութիւն Հայոց համար. խեղճ իմ ազգ, այնքան մեղաւոր ես, որ քո թշնամիքդ քո բուն քաղաքումն իրենց

դարանը հաստատելով, քեզ նրա մէջ են կլանում. ո՛հ դառն վիճակ. Մուսան, դու նայի՛ր այդ թշուառ ժողովուրդին, ես կամենում եմ գնալ ամբողջ քաղաքը զննել, սիրտս չէ հանգստանում :

ՄՈՒՍԱ.

Աղասի, իմ ազնիւ եղբայր, մտածի՛ր այս կէս գիշերին ի՛նչ կարող ես առնել սպասենք դեռ լուսանայ, դեռ Ասածոյն փառք տանք, սիրտ տանք այս խեղճերին :

ԱՂԱՍԻ. սղեորուելով.

Թող տո՛ւր, Մուսան, միտքս մի բան ընկաւ. Աղասին չի դուրս գնալ Անիից, Աղասին կըմնայ էստեղ, եւ իր քաջ հայրերի փառքը կը վերանորոգէ : Դուք, եղբարք, (Քրդասանցի Հայկուն) գնացէ՛ք, բերէ՛ք Քրդերի աւարները, բաժանենք այս խեղճ ժողովուրդի վրայ :

Մի քանի երիտասարդք դուրս են գնում.

ԱՂԱՍԻ.

Մուսան, վա՛րդս հաստատ է, քնանք այս քաղաքումը եւ վերանորոգենք :

ՄՈՒՍԱ.

Դեռ յիշի՛ր ո՞ւմ համար ենք եկել. դեռ գնանք խեղճ թաղուհուն աղատներ . . . Թաղուհի . . . Թաղուհի :

ԱՂԱՍԻ.

Աղատներ թաղուհուն, բերենք այս տեղ եւ բնակուինք այս քաղաքումն :

ՏԵՍԱՐԱՆ Դ.

Ներս են դալի Քրտասանցի Հայերը Քրդերի շորերը եւ զէնքերը ձեռքերին :

ԿԱՐՕ.

Էս ո՞րքան զէնք, ո՞րքան հարստութիւն :

ԱՌԱՔԵԼ.

Էս ամէնը մեր խեղճ Հայերից կ'աղագոտան է :

ԱՂԱՍԻՒ.

Ի՞նչ էք կործում, այս գիշեր կարող ենք այս տեղ հան-
գիտ մնալ, ոչինչ տեղեց երկիւղ չմ' լինիլ :

Հաւատք ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ.

Տէր, քո զլիւին մատաղ, մենք չգիտենք, թէ էս անօրէն-
ներիցն էլ կան, թէ ոչ, բայց զգուշութիւն է հարկաւոր, սը-
րանց ձեռքից ոչ ոք չի ազատուիլ, փառք Աստուծոյ, հիմա
սրանց նման հազար դազան մեր վերայ յարձակին, ոչինչ չեն
կարող առնել, մի սուր միայն լինի մեր ձեռքին, մենք գիտենք,
թէ ի՞նչպէս վրէժ կառնենք սրանցից, դու միամիտ կ'աց, մենք
զգոյշ ենք :

ԱՂԱՍԻՒ.

Միշտ պէտք է զգոյշ լինէիք, որ այս տեղը չքնկնիք, հիմի
զգոյշ լինիլը հէրիք չմ' մի՞թէ դուք կարծում էք, թէ Քրդերը
ձեզանից քաջ են. դուք էլ սուր ունիք, դուք էլ ձեռք բարձ-
րացրէ՛ք, տեսէ՛ք, թէ ի՞նչպէս նրանք իրենցը պահում են, 'ի
հարկ է եթէ դու յօժարութեամբ և երկչոտութեամբ անձ-
նատուր լինիս բռնաւորին, նա ոչ միայն քո կայքդ կը յա-
փըշտակէ, այլև քեզ կապանէ :

Հաւատք ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ.

Ո՛վ Տէր, ինչքէս թողում հապա այս Քրդին կենդանի,
մեզ հրամայիր սրան էլ սպանենք, մեր սիրտը հովանայ, սա
զլիաւորներից մէկն է :

ԱՂԱՍԻՒ.

Չէ, եղբայրք, սանձեցէ՛ք բարկութիւններդ, թողէ՛ք սրան
կենդանի մնայ, դեռ սրա զլիւին շատ բան պէտք է գայ :

ՄԻ ՀԱՅ.

Ի՞նչ էս հրամայում, Տէր, թող, թող սրանից մեր վրէժն
առնենք, սրանք մեր աները քանդեցին, մեր երեխայքը սուրը
քաշելով վերջացրին, թող սրան էլ միւսների հացիցն ուտե-
ցընենք. սրանք Քուրդ են, սրանք Հայի արեանը ծարաւ են,
երբ և իցէ մեզանից կը հանեն այս վրէժը .

ՔՈՒՐԴԸ.

Քաջ Հայեր, մենք մեր մեղաց պատիժն առանք, խնայեցէ՛ք ինձ, ես ձեզ մի բան կասեմ : Իմ ընկերքը սրանց բերելուց յառաջ ինձ յանձնեցին մի աղջիկ, որ բերեմ այս տեղ : Ես հեռու երկրից էր, ոտքով չէր կարողանում գալ, ես նեղացայ, ձեռքն ու ոտքը կապեցի և այս տեղ մի մօտիկ աւերակում վեր ձգեցի, նրա մեղքն էր, որ մեզ բռնեց և Աստուածանից էր, որ ես միայն ապրեցայ, որ այն աղջիկը չկորչէ, դռնանք, բերենք նրան, քանի զաւանք չեն պատառել : Մենք պէտք է խորովածն ուտելուց յետոյ կրկին գնայինք նրան բերելու, բայց մեր գլխին հարամ եղաւ :

ԱՂԱՍԻ.

Տղայք, կարելի է սա խաբում լինի, կարելի է սա ուրիշ բնիկը ունի դուրսը և հիմա կամենում է մեզ տանիլ կուտորել տալ բայց մի՛ վախիք, ես ինքս մի քանի հօգուով կերթամ, եթէ ճշմարիտ է սրա ասածը, կազատենք սրան, իսկ եթէ ոչ, երգուումեմ բոլորիդ առաջին, որ մի ֆօւրդ չեմ թողուլ երկրիս վերայ : Մուսան, դու արի՛ հետս, քաջ երիտասարդք, միքանիսդ հետեւեցէ՛ք ինձ, առէ՛ք այդ սրերիցը գնանք, Կարօ, դու միւսնեկի հետ զգոյշ պահպանիր սրանց :

ՄՈՒՍԱ.

Գնանք Աղասի՛, սիրտս մի բան է զգում, մի՞ գուցէ դա իմ Թագ գնանք, գնանք :

Դուրս են գնում.

ԿԱՐՕ.

Վաթօ՛, Վանի՛, դուք աւերակի այդ կողմը կանգնեցէ՛ք, եղբայրք, ամէնքդ էլ զգոյշ կացէ՛ք :

ԱՌԱՔԵԼ.

Դուք պտտուական երիտասարդք, ասացէ՛ք մեզ : դա այն Աղասի՞ն է, որի անունը բոլոր երկիրը բռնել է և ասում են թէ հիմի փամբակումն է լինում, մենք դրա քաջութեան համբաւները շատ էինք լսել բայց իրան չէինք տեսնել Աստուած մեր ցանկութիւնը կատարեց, ամէն որ աղօթք էինք անում

Աստուծոյ, որ դայ էս անիրաւ Քրդերի յարձակմունքից մեզ
ազատէ և ճշմարիտ որ ազատեց :

ՄԻ ՀԱՅ՝

Ի՞նչ շքեղ կերպարանք, ի՞նչ հսկայական դէմք, մեր Ղարս
այ վաղէն եթէ դրան տեսնի, շատ կը սիրի, նա սաստիկ ցան-
կանում է տեսնելը, շատ անգամ մեր իշխանների մօտ գովել
է դրան :

ՎԱՆԻ՝

Աղասու քաջութիւնն և քաղցր բնաւորութիւնն է. որ
տարի ու կէս է մեզ իրեն հետ պահում է, եթէ նա չը լինէր,
մենք վաղուց զլիններս կորցրելէինք, քանի՞ անգամ աղատել ենք
խեղճ ճանապարհորդներին աւազակների ձեռքից բոլոր մեր
սիրելի Աղասու շնորհքով : (Դրսիցը ձայներ է լսուում «Փառք
Աստուծոյ» :

ԿԱՐՈ՝

Ականջ դրէ՛ք, ահա ձայն է դալի, կարծեմ՝ նրանք լինին,
ի՞նչպէս շուտ վերադարձան, Աստուած տար՝ ճշմարիտ լինէր :

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե՝

ԱՂԱՍԻ, ՄՈՒՍԱ, ԹԱԳՈՒՀԻ և միւս երիտասարդները.

ԱՂԱՍԻ Թաղուհու կուռը բռնած.

Փառք տուէր Աստուծոյ, իմ քաջ ընկերք, մեր այս տեղ
դալը առանց Աստուծոյ կամքի չէր, մենք եթէ Ղարս գնա-
յինք, այս բոլոր ժողովուրդը և այս անմեղ աղջիկը պէտք է
գազանաց ճանկն ընկնէին :

ՄՈՒՍԱ. նայելով Թաղուհու երեսին.

Ո՛վ Աստուած, ի՞նչ եմ տեսնում Թաղուհին, իմ աննման
Թաղուհին, ո՛վ իմ կենաց մէջ ամէնից քաղցր օր

ԱՂԱՍԻ՝

Փառք բեզ Աստուած, Թաղուհին . . . ո՛վ անհաս սնո-
րէնութեանդ Արարի՛չ :

ԸՆԿԵՐՔԸ.

Էս լինչ հրաշք

ԱՂԱՍԻ.

Թագուհու համարՂարս պէտքէ զնայինք, Անիումը գտանք:

ԹԱԳՈՒՀԻ.

Ի՞նչքան ողորմած ես դու Արարիչ Աստուած, ես երբ
կը մտածէի, թէ Աղասին, որ Սարգարի ձեռիցն ազատեց ինձ,
էս օր էլ պէտք է Քրդի փաշեցն ազատէր:

ՄՈՒՍԱ.

Ուրախացիր Թագուհի, Աղասին ու իր ընկերքը քեզ չեն
մոռացել: Մուսան քո համար զլուխը մահուան կը տայ:

ԹԱԳՈՒՀԻ.

Իմ անցեալ օրուան երազը կատարուեցաւ. Քրդերի ձեռ-
քից դուք ինձ ազատում էիք և դու Մուսա, իմ թուլացած
ժամանակ մի սառը ջուր տուիր ինձ:

ԱՌԱՔԵՆԼ Կողմը.

Սրանք էս աղջկանն լինչպէս են ճանաչում:

ԱՂԱՍԻ.

Մեծ ես Աստուած և սքանչելի են քո գործերը, քանի՞ քա-
նի միջոցներով օգնութիւն ես հասնում քո ժողովրդին, եթէ
Թագուհին չը լինէր, մենք աշխարհէ աշխարհ տարագիր չէ-
լինք ընկնիլ, հիմա էլ եթէ Թագուհին չը լինէր, մենք Անի.քա-
ղաքը չէինք գալ և այսքան անտէր դերդաստանին ազատել,
երևում է, որ Թագուհու պատճառաւ մի ապագայ է պատրաստ-
ուած Հայոց ազգի համար: Մուսա, Թագուհի, այսքան հո-
գիներ ի ազատութեամբ ձեզ ենք պարտական, Աստուծոյ սուրբ
կամքն է, որ երկուսդ ի միասին պէտք է բաղդաւորիք էս աշ-
խարհումը:

ՄՈՒՍԱ.

Մեծ բաղդաւորութիւնն այս է, որ այսօր ազատեցինք
Թագուհուն և նորա պատճառաւ այսքան ժողովրդին:

ՎԱԹՅ.

Առնենք, Աղուի, առնենք Թագուհուն, ստանի՞ք փամբակ,

Նազըւն էլ շուտով կը գայ, ի միասին կապըին ուրախութեամբ
և մենք էլ երջանիկ կանենք Թագուհու և Մուսայի կեանքը:

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ Աղատու ոտքերն ընկնելով.

Ո՛վ ազատիչ մեր, դու մեր փրկողն եղար, մեզ մեր եր-
կիրը հասցրու, ապա գնա՛:

ԱՂԱՍԻ.

Իմ եղբայրք, խեղճ անտէր Հայոց ազգ, ամէնքս էլ Աստու-
ծոյ ծառայքն ենք, Աստուած է մեզ այս տեղ ուղարկել մի՛ վա-
խք, ես ձեզ չեմ թողուլ, ձեզանից մեծ խնդիր ունիմ, որ
յուսամ կատարէ՛ք, բայց դեռ սպասենք: Ես լսել եմ, որ Անի
քաղաքը հինգ հարիւր տարի է քանդուել է, մինչև այսօր մեր
եկեղեցիքը բացի անհաւատ Գրգերից և աւազակներից ոչինչ
չեն լսել և տեսել, եկէ՛ք ծունկ չոքէ՛ք, փառարանենք Աստ-
ծոյն, այսօր սկսաւ Հայոց փրկութեան և վերակենդանութեան
սկիզբը, այսուհետև յուսամ, որ Հայը հնարք կը գանի իրեն
փրկութեանը:

Ամէնքը ծունկ են չոքում, Աղատին իր ընկերներովը
երգում է իրենց սովորական աղօթքը:

Խեղճերի Աստուած, դթած ողորմած,
Նայիր երկնքից անտէր Հայ ազգին,
Ամէն կողմանէ նա յոյսը կտրած՝
Քեզ է սպասում, հասցնես իր փառքին:

Տուն ունի խլած՝ երկիրն այլք ուտեն,
Իր հայրական տանն ինքն է բանտարկուած,
Մեծ մասն էլ ցրուած՝ այլ երկրում կորչին,
Կամ օտար ծիսից լինին ենթարկուած:

Օսմանցին ու Քուրդ Պարսիկ, Վրացին,
Յոյնք, Հագարացիք և այլ շատ ազգեր
Հայոց աշխարհը իրարից խլեցին,
Հայն արտաքսեցին, իրենք եղեն տէր:

Միթէ վերջ չկայ այս աղէտքներին,
Որ անօրէններն մեզ են պատճառում,
Դու Տէր, տէր դարձիր անտէր Հայ ազգին,
Ժողովրդ կրկին Հայքն իրենց երկրում:

Կարգի՛ր Անոյ մէջ մի հովիւ արթուն,
Սիրելի իրեն ազգ և հայրական տունն.
Տուր ամէն Հայի հոգի քաջութեան,
Յրուել անհաւատքն, թափելով արիւն :

Կամայ կամայ սկսում է լուսանալ :

ԱՂԱՍԻ շրջակայքը նայելով և զլուխը շարժելով.

Չ զիտեմ երա՞յ եմ տեսնում, թէ ճշգրիտ է, էս ի՞նչքան
եկեղեցիք, ի՞նչքան պարխալ ու բերդ, ի՞նչքան շինութիւնք:
Ափսոս քեզ Հայոց ազգ, մի ժամանակ էսպիսի քաղաքներ և
հարստութիւններ էս ունեցել, հիմա ամէն բան կորցրած՝ ան-
հաւատների ձեռքին գերի ես մնացել: Եղբարք, Աստուած է
մեզ այս տեղ ուղարկել նա՛, որ մեր բազկին զօրութիւն տը-
ւեց, այս գիշեր այսքան մեծագործութիւն անելու, նոյն
Աստուածը յաջողութիւն կը տայ մեր թշնամեաց ոտքն այս
տեղեց կտրել: Մնանք այս սուրբ հողումը, մեր թաղաւորաց
գերեզմանքը, մեր սուրբ եկեղեցիքը ազատենք զող ու աւա-
ղակներից, մենք բաւական ժողովուրդ ենք, բոլոր մեր աւարը
ձեզ լինի, մնանք էս տեղ, կամ մենք էլ մեր արիւնը մեր սուրբ
թաղաւորաց հոգի վերայ թափենք, կամ կրկին կամայ կամայ
նրանց քաղաքը պայծառացնենք :

ՀԱՅՆՐԸ.

Ձէ, էէ, մեզ սպանիր և էգ առաջարկութիւնը մի՛ անել,
այս հողն անիծած է, մենք անիծուած տեղը չենք բնակուիլ:

ԱՌԱՔԵԼ.

Դու մեր ազատարար, մեր զլուխը քեզ համար կը զս-
հենք, հնազանդ ենք քո ամէն պատուիրոսքին, բայց էս ա-
նիծեալ տեղը չենք մնալ :

ՄԻ ՀԱՅ.

Ո՛վ է լսել թէ մի քաղաք, որ Աստուածանից անիծեալ
լինի և նորա միջի ժողովուրդը ջնջուած լինին Աստուծա-
յին բարկութեամբ, այդպիսի քաղաքումը կրկին բնակութիւն
լինի, էս էլ մէկ հրաշք էր, մեր հոգեւոր հայրերից և մեր պա-

պերից լսել ենք, որ եթէ մի Հայ երեք օր Անի քաղաքի մէջ
մնայ, էլ հնաեղից կենդանի չի դուրս գալ :

ՄԻ ՈՒՐԻՇ ՀԱՅ.

Դեռ անճանօթ չէ այս տեղի գեանափոր Ճանապարհին.
աներևոյթ դէերը այն տեղ բնակուած են և մէջը մանողին
խեղդում են :

ԱՌԱՔԵԼ.

Ես ինքս լսել եմ որ մեր զիւգերից մի մարդ այս աւե-
րակ քաղաքը մանելով, կրնիի գեանափոր Ճանապարհը, տասը
տարի մոլորեալ կը սրոնի, Ճանապարհ չի գտնիլ դուրս գալու,
ապա մի հասրքով դուրս կը գայ, բայց դա առաջինն է, որ
դուրս է եկել :

ԱՂԱՍԻ.

2 խելքներդ զլուխներդ ժողովեցէ՛ք, եղբարք, տասն օր մորդ
քողցած չի մնալ ի՞նչ էք ասում, հոնեցէ՛ք ձեր զլիւից էդ
սխալ կարծիքը. Անին, ճշմարիտ է, քանդուել է, բայց ո՛չ թէ
Յօհան Երզնկացու անէծքով, այլ երկրաշարժութեամբ. եկէ՛ք
մնա՛ք հատեղ, մեզանից թող սխալ Անի քաղաքի վերականգ-
նումը : Ես կերթամ Գիւմրի, հնաեղից հրաման կառնեմ, քը-
րիտոնէի իշխանութեան տակ կը մանենք, կամաց կամաց մեր
կորած մոլորած, անհաւասաների բռնութիւնից նեղացած եղ-
բարքն էլ կը գան մեզ հետ կը միանան, լաւ ամուր տեղ ենք,
մեզ ոչ ոք չի կարող յաղթել :

ՄԻ ՀԱՅ.

Մշու սուրբ կարապետը թող քեզ օյնական լինի, ինչ որ
կամիս արե՛, բայց մենք չենք մնալ, ահա քո սուրը և մեր
պարանոցը, կամիս կտրի՛ր :

ԲՈԼՈՐ ՀԱՅԵՐԸ.

Մեզ սպանի՛ր և մի՛ պահիր էս տեղ, մենք մեր երկիրը
չենք թողուլ :

ՊԵՏՐՈՍ մի Բրտստանցի.

Ի՞նչ էք ասում, եթէ իմանամ, թէ Անի քաղաքի մէջ մը-
նալով պէտք է իսկոյն մեռանիմ, նոյնպէս կը մնամե՛ս սրա մօտ,

սա, որ իր զլուկը յետ դրեց, մեզ մահելից ազատեց, հիմա մեզ համար վատ բան կը կամենայ. ես առաջինը կը մնամ սորա մօտ և ուր պնայ, հետը կերթամ:

ՊԾՂՈՍ մի ուրիշ երիտասարդ.

Եւ ես քեզ հետ, իմ ընկեր, կը մնամ Աղասու մօտ, եթէ իմանամ էլ, թէ Անին ինձ կլանելու է:

ՄՈՒՍՍ.

Միթէ սուրբ Յօհան երզնկացին, որի համար ասում էք, մի անգամ անիծելէ, ամէն ժամանակ էլ թշնամի կը լինի էս քաղաքին, չէ եղբարք, սրբերը նախանձ չեն պահել, սրբերը միշտ բարեխօս են մեզ համար, եթէ մենք նորա անունը յիշելով կրկին շենեք պայտքը, նա ինքը առաջինը օգնական կը լինի մեզ:

ԱՂԱՍԻ.

Ա՛խ աղիտութիւն, աղիտութիւն, ի՞նչ ես տուել մեր ազգին չես կարողանում առնուլ, եթէ մեր մէջ լինէին գիտնական մարդիկ, լաւ լաւ քահանայք, արդեօք նրանք այսպէս կը հասկացնէին այս խեղճ ժողովրդեանը: Ո՛վ սուրբ Յօհան երզնկացի, որ ասում են, թէ քո անէծքովդ է քանդուել Անին, մի՞թէ սիրադ ուրախացաւ, երբ Աստուած խնդիրդ լսեց, մի՞թէ չխղճացիր քո հարազատ ազգին, քո ծնող Հայաստանին, մի՞թէ չէիր յիշում, թէ քո ազգը կորցնելով իր դահլ՝ պէտք է կորցնէի և իր ժողովուրդը, այս լաւ է, տասն և հինգ միլիոն ժողովուրդ հիմա չորս միլիոն հազիւ է մնացել, զոնէ հիմա խղճա՞քո հոգի հետ հաւասարուած ազգին, հոգւոյ աչքով տե՛ս սրանց տառապանքը և խնդիր Աստուածանից քո անէծքդ օրհնութիւն վտխել:

ԲՍԲՍԵՂ մի Քրտասանցի.

Ասում են, անօրէնութիւնը այն աստիճան բարձրացած է կիկլ այս քաղաքում, որ ամէն մարդոյ ծաղր են արել, Աստծոյն չեն ճանաչել, եկեղեցի չեն պնացել, սրա համար է սուրբ երզնկացին անիծել:

ԱՂԱՍԻ.

Հէրիք է, մարդիկ, հերիք է, այդ ձեր ասածները բոլորն

առասպելներ են, ո՞վ է կարող ուրանալ Անի քաղաքի աստուած-
պաշտութիւնը • դուք ինձանից լաւ գիտէք, այս անգի հաղար և
մէկ եկեղեցիքը կենդանի վկայք են Անույ մէջ եղած ջերմեռան-
դութեանը • ես լսել եմ, որ մի հովիւ զատիկի օրը եկեղեցումը իր
կնկանը անդ չը լինելու համար մի հոյակապ եկեղեցի է շինել, ո՞ր
աշխարհումն է լսուած այս բանը : Ա՛խ, էդ քո կիսաւեր ամ-
րոցներիդ մեռնիմ ո՞վ Անի, քո ամէն մի քարը նուիրական և
սուրբ է, քո ամէն մի աւերակից ցոյց են տալի Հայոց ճարտա-
րապետութիւնը և հարստութիւնը, իսկ այդ կիսակործան պա-
լատներդ, քո թագաւորաց շքեղ փառքն ու դայոհներ, ո՞հ, ո՞ւր
են ո՞ւր, հիմա այդ ամէնը աւանդ, հիմա աւերակ և անտէր են
մնացել, գազանաց և բուռն որջ ու բուռն են դարձել : Հայ քը-
րիստոնեայք, ի սէր Աստուծոյ, երեստ տրորեցէ՛ք, մնացէ՛ք այս
սուրբ քաղաքումը, զոնէ այս աւերակները ձեզ ի դուժ շարժեն :

ՂԱԶԱՐ մի ուրիշ Քրտաստանցի.

Ի՞նչ ես հրամայում եթէ մնանք էլ, եթէ չքանդուի
էլ, կրկին այսքան Քրդերի մէջ մենք ոչինչ չենք կարող ՚ի
զլուխ տանիլ, Հայերի սրտին այնքան քաջութեան նշոյլ մնա-
ցել է, որ պահպանեն այսպէս մի աւերակ դողադարան քաղաք :

ԱՂԱՍԻ •

Լսիր, ո՞վ մարդ, դու գեռ չես փորձել ամէն մի Հայի ոյժը,
սրտաբեկ, յաղթուած և յուսահատեալ ազգին դժուար է ընդ-
դիմանալը • ի՞նչն էր ձեզ զօրացնողը, որ ամէնքդ մի մի առիւծ
էիք դարձել Քրդերին կոտորելու • այդ ձեր վերջին աստի-
ճան յուսահատութիւնն էր : Հայոց ազգը բաւական նեղու-
թիւն կրեց, չարչարուեց, տանջուեց, Հայոց ազգը տեսաւ իր
որդւոցը իրեն աչաց առաջ կտոր կտոր անելը, հալածանք չը
մնաց, որ չկրեց, չորս անգամ տէրութիւն կորցրեց, այժմ էլ
այնպէս չի անել : Եթէ մէկը կը յանդգնի նրան դիպչել և
նորա բռնութեան շղթայն արձակ կը լինի, նա ամէնքից կառնի
իր այնքան նեղութեանց վրէժը : Քրդերը Անիումը մեզ ոչինչ
չեն կարող առնել, դուք ինքներդ ասացիք, թէ ամէն մէկդ տասը
Քուրդ ձեր սրին կը գոհէք, ես գիտեմ որ շատ իրաւ է այդ •

Մնացէ՛ք այս տեղ և եթէ ձեզ մի մնաս պատահի, առաջ ետ
իմ գլուխ մահու կը տամ :

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ .

Որքերդ կը համբուրենք, մեզ մի՛ ստիպիր այս տեղ մնա-
լոյ, մենք կերթանք մեր երկիրը :

ԱՂԱՍԻ .

Մուսա՛, ի զուր ենք աշխատում սրանց այս տեղ պահելու,
մենք մի ուրիշ հնար կը մտածենք, բաժանիր ոոցա վերայ ա-
ւարները հաւասարապէս, մեզ համար մի քանի ձեռք Քրդի
շոր պահիր և փոքր ինչ վառօթ ու ղէնք : Ով կը մնայ մեզ
մօտ, սիրով կընդունինք, մնացեալին տարէ՛ք ճանապարհ ձգեցէ՛ք :

Մուսէն բաժանում է :

ՄԻ ՔԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻՔ

Զէ, մենք չենք գնալ, դու մեր ազատողն ես, մենք քեզ
հետ կը մնանք այս տեղ :

ՊԵՏՐՈՍ .

Ուր որ գնաս, քեզ կը հետեւինք, ինչ հրամայես, կը կատարենք :

ՊՕՂՈՍ .

Մենք ղիտենք, որ դու պէտք է Հայոց ազգին օգնես :

ԱՂԱՍԻ .

Մնացէ՛ք այս տեղ, իմ քաջ ընկերք, այսուհետեւ մեր դուր-
ծը պէտք է լինի Հայոց ազգին օգնութիւն հասնելը, իսկ դուք
Հայ Ժողովուրդք, գնաք բարեաւ : Թագուհի, դու ևս դեռ զը-
նա՛ դոցա հետ, մինչև մենք կերթանք Փամբակ, Նազլուին ևս
կը բերենք այս տեղ և քեզ այն ժամանակ կը բերենք :

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ .

Մնացէ՛ք բարեաւ մեր ազատարարք :

ԹԱԳՈՒՀԻ .

Մնաս բարեաւ իմ Տէր ու փրկիչ :

Ամէնքը բռնում են երեսայից ձեռքերը և վերցնելով իրենց
սուարները, դուրս են գնում, Աղաւին ճանապարհ է ձգում միջ-
շէն դուռը, իսկ միւսները դուրս են գնում հեռները :

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե՛

ՍՂԱՍԻ միայն սկսում է զննել տեսարանը,
չորս կողմն է նայում եւ յետոյ նստում մի
քարի վերայ այսպէս ասում.

Հայրենիք, հայրենիք, քո հողին մատաղ,
Քո ծխին մատաղ, քո ջրին մատաղ,
Է՞ս փառքն ունէիր, է՞ս պատիւն առաջ,
Որ հիմի աւերուել՝ մնացել ես անշէն :

Ո՞ւր ձեր տէրերը, թագաւորները,
Ձեր պահողները, ձեր իշխանները,
Ինչե՞ մեզ թողին իրանց որբերին
Ու ձեռք վերցրին թողին էս քարերը :

Հող ունինք խլած, կեանք ունինք մեռած,
Ա՛խ, ջրի, կրակի մենք դերի դառած,
Ոչ երկինքն է տեսնում մեր սուգն ու լացն
Ոչ երկիրն է պատռուում ու մեզ տանում ցած :

Ի՞նչ կըլի մէկէլ զլուս բարձրացնէք,
Ձեր ազգին տեսնէք, նրանց ցաւը քաշէք,
Ձեր արիւնախառն աշխարհն ազատէք,
Կամ մեզ էլ ձեզ հետ հողը տանէք, պահէք :

Ա՛խ, մեր սիրտն էսպէս բնչե՞ հովացել,
Սրիւնը ցամաքել, մեր կուռը թուլացել,
Սրդեօք կը տեսնիմ, ա՛խ, ես մէկ օր էլ
Մեր սուրբ երկիրը թշնամուց ազատիլ :

Կանգնել ես էդպէս զլուսիչ ամպին խփած,
Ա՞յ խեղճ ալեօր, երեսըդ փակած,
Ի՞նչ կըլէր, Մասիս, ա՛խ, դեռ աչքդ բաց,
Սրի չք տայիր քո որդիքն էրուած :

ՏԵՍԱՐԱՆ Զ.

Վերջին տողի հետ ներս են գալի շտապաւ Մուսան,
Կարօն, Վաթօն, Վանին եւ միւս սրանց հետ մնացող
Քրտատանցի երիտասարդքը :

ՄՈՒՍԱ.

Աղասի, մնալու ժամանակ չէ, Անին այսուհետեւ մեզ բը-
նակարան կը լինի, դեռ շատ կը տեսնենք, հիմա հասնինք. երբ
մենք նոցա ճանապարհ դրած յետ էինք դառնում, երկու ձիա-
ւորք շուտով փախչում էին, մեր հայերէն խօսիլն որ ի-
մացան, այսքան մեզ ասացին, թէ Խլղարաքիլիսէն ձեռաց գնաց,
Հասան խանն եկել եւ պատելէ, խեղճ Հայերի արիւնը գետի
նման է վազում, շուտ արաւ, Աղասի, մեր Հայերը Պարսից սբին
զոհ եղան, ախ, Աստուած, Աստուած :

ԱՂԱՍԻ.

Դէ, եղբարք, շտապեցէ՛ք, թափեցէ՛ք այս տեղ ձեր շորերը,
հագնենք Քրդի շուեր, որ ոչ ոք չի ճանաչի մեզ, գնանք ձի-
անքը հեծնենք, հասնինք, կամ մեր խեղճ Հայերին ազատենք,
կամ մեր արիւնը նրանց արեան հետ խառնելով, մեր պապերի
մօտ գնանք, վեր առէ՛ք շորերը, գնանք ձիանց մօտ փոխենք :

ՎԱԹՕ.

Էլ ինչն ենք սպասում, հիմի Խլղարաքիլիսէն արիւնը
տարաւ :

ԱՂԱՍԻ.

Գնանք, գնանք, ախ իմ խեղճ ազգ, ախո՞ս քեզ Հայոց աշ-
խարհ, ո՞վ արիւնակեր Պարսիկներ :

Ամէնքը «գնանք» ասելով, դուրս են գնում,

Վարագոյրը իջնում է :

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԶՈՐՐՈՐԴ

Տեսարանը ներկայացնում է մի լեռան, միւս կողմն երևում է մի աւերակ գիւղ, դրսիցը լսուում են հեկեկանքներ եւ հառաչանքներ, դաշտումը թափած են մի քանի քարեր :

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ շտապով սարի վրայից իջնելով :

Ափսոս իմ ձին, ափսոս իմ ձին, մի աշխարհքի հետ չէի փոխիլ : Էս ի՞նչ պատահեցաւ, փոքր էր մնացել անպիտան Հայոց արմատը կտրէի, Խղարաքիլսէն արդէն ձեռաց գնաց, բայց էլի անյաջողութիւն, ո՞ր տեղից էս անհաւատ Ռուսաց զօրքը դուրս եկաւ. արդեօք իմ զօրքը յաղթուեցա՞ւ, ա՛խ եթէ ձիուս չէին սպանել, ես գիտէի. ապա էն Քրդերը, նրանք ո՞ր տեղից դուրս թափուեցան, նրանք էլ ուրիշ պատիժ ինձ համար, նրանք Օսմանցուի մարդիկ են, Ռուսաց զօրքի հետ ի՞նչ բան ունէին, ի զուր ես նրանց տեսնելով փախայ, դույէ ինձ օգնութիւն էին եկել, իսկ եթէ չփախչէի, ի՞նչ պէտք է անէի, կարո՞ղ էի նրանց յաղթել, եթէ թշնամիք լինէին . . . : Գոնեա այս տեղ մի լաւ տեղ գտնեմ, զէնքս պատրաստեմ, ո՞վ գիտէ էսպիսի ժամանակները վտանգն անպակաս է :

Նայում է չրջակայքը, բարձրանում սարը եւ թմբի տակին նստում :

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

ԱՂԱՍԻ սարի վրայիցն իջնելով :

Խան, արեւիկեր գազան, ու՛մ ձեռիցը փախար :

Հասան իմանը չչկուած՝ ներքեւ է փախչում :

ԱՂԱՍԻՆ քառակիցը վաղելով և ներքուր
բռնելով նրան :

Ո՞ւր ես փախչում, վեր ձգի՛ր զէնքդ, թէ չէ էս բոպէին կը-
տոր կտոր կանեմ, դու էս տեղ չըպէտքէ սատակիս, հայակեր գա-
ղան, սուրս ամստս է, որ քեզ պէս թշուառ ճիճուին սպանեմ,
չէ՛, ամօթ է իմ տղամարդութեանը, որ քեզ այս ամայի տեղն
սպանեմ, որ քո մարմինդ գազանաց կերակուր անեմ, որ այս քա-
րերն ու հողը քո արիւնը ծծեն, լսողն էլ էնպէս կարծի, թէ
կռուումը մեռար, դեռ շատ օրեր պէտք է Հայի մեծահոգու-
թիւնը և մարդասիրութիւնը տեսնիս, իմանաս, թէ անաքան-
դութիւնը ի՞նչ է նշանակում, իմանաս, թէ Քրիստոսի օրէնքը
ո՞րքան սուր է, կամ մեր սուր հաւատը բնդունիս, որ հոգեւոյդ
փրկութիւն լինի, կամ թէ այդ արիւնաթաթախ ձեռքերովդ,
այդ սատանի բաժին հոգւովդ ցանկանաս ձեր դժոխքը դնալ,
քեզ էն Հայերին տամ, որոց որդւոցը կոտորել, տները քանդել
և աչքերը կուրացրել ես, որ դու լող ջախջախեն, արիւնդ թա-
փեն և մարմինդ շներին և գայլերին տան, վեր ձգի՛ր զէնքդ,
ապա թէ ոչ այս բոպէիս պլուխդ դնոց :

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ զէնքը վեր ձգելով.

Աղաչում եմ քեզ ո՛վ Հայ, ինչ ազատիր, քո ձեռքն եմ
ընկել, այսօր ես քո մատաղն եմ :

ԱՂԱՍԻՆ նրա զէնքերը ցրուելով.

Սպասիր, Հասան խան, դեռ շատ բան պէտք է գայ գրը-
տիդ, Հայի սիրտը մեծ է, քեզ այս տեղ չը պէտք է սպանել,
քեզ վերայ պէտք է մի անարդական արձան կանդնայնել, անու-
նդդ և պատմութիւնդ փորագրել վրէն, որ մեր խելճ՝ Հայոց
որդիքն իմանան և այսուհետեւ Պարսից դերի չընկնեն, ձեզ
դերի անեն, ձեր հոգին հանեն : Նայի՛ր, նայի՛ր, էս էն քարերն
են, որ ոտնատակ տուած՝ հաղարաւոր Հայերի գերի արած՝ տա-
նում էիր սրանց վրայով, կամ սպանում էս էն քարերն են,
որ հիմա ոտքդ բռնել են, քեզ ուզում են կլանել, քեզանից
վրէժ առնել, բայց չէ, ես քեզ էպպէս էժանադին չեմ ծախել :

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ.

Ո՛վ Մահմատ, ո՛վ Ալի, ո՛վ Իմամ, գետին, պատուովիր, ինչ
մէջդ տա՛ր :

ԱՂԱՍԻ.

Էս տեղ Մահմատ ու Ալի չկան, երեսդ արեւելք դարձ-
րո՛ւ, խաչակնքիր, դու մեր Հայերին շատես քո Մահմեաի կող-
մը դարձրել, չոքիր Հասան խան, չոքիր ու երեսդ խաչակնքիր,
քեզ քրիստոնեայ պէտք է շինեմ:

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ կատաղած.

Այդիտան Հայ, դո՛ւ մնացիր Հասան խանի վերայ ոտք
բարձրացնես, դո՛ւ մնացիր ձեր անարդ հաւատի պատուի-
րանքները զլսիս թափես, հող տո՛ւր զլսիդ, Հասան խան, էս
լինչես լսումս էն էլ ո՛ւմնից, մի չ'չին Հայից. Գուրդ, Օսմանցի
տա՛ր ինձ էս թուրք ու մուրը, թուեղի չէր, բայց մի անմա-
քուր Հայ է էդ անողը. ա՛խ, ես ինչի՞ պէտք է Հայի սերունդ
թողայի աշխարհիս վերայ:

Ուզում է գնալ զէնք վերցնել, բայց Աղասին բռնում է.

ԱՂԱՍԻ.

Ո՛ւմ հետես խաղումս խան, ես քեզ ցոյց կը տա՛մ զէնք
վերցնելն ինչ է նշանակում: (Ասում է ու ձեռքը Հասան խանի
պարանոցին ձգելով՝ Էնպէս տանում բերում, որ նա խկոյն վեր է
ընկնում.)

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ վեր ընկած.

Ի՞նչ անեմ, հիմա իշխանութիւնը քո ձեռքին է, լեղու
չունիմ խօսելոյ. Հասան Խան, Հասան խան, ո՞ր տեղն ես ընկել:

ԱՂԱՍԻ.

Ահա՛ քեզ զէնք վերցնելը (ուզում է սուրը հանել եւ խփել,
բայց կէսը հանելուց յետոյ տեղն է գնում եւ ասում.) բայց չէ, Հայի
ձեռքի դու չես արժան, ոտքը համբուրիր, քեզ եմ ասում,
Հասան խան, մինչեւ երեսիդ չխաչակնքես, չես ազատուիլ. ինչ
ես մտածումս էս օր ես քո լուսաւորիչը պէտք է դառնամ,
լաւ նայիր, ինձ ճանաչումես, հազա՛ծս Քրդի շոր է, բայց ինքս
Հայ եմ: Քանի՞ քանի անգամ Սարգարին հրապուրեղես, որ
ինձ թուրբացնէ, ես Աղասին եմ, Աղասին, Հայոց սարվաղների
նայիրը, Գանաքեռցի Աղասին, ի՞նչ, իմ հօրը բանաի մէջ կը
սպանես, չէ՞ր իմանում, որ մէկ օր ձեռքս կընգնիս. դու չը-

կարծես, թէ ես քեզ կապանեմ, մինչև քո ձեռքովդ բոլոր
Հայերին ազատութիւն չտաս, դու չես ազատուիլ :

Հասան խանի գօտին արձակելով՝ կապումէ նրա ձեռները :

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ.

Ես ի՞նչ մեղաւոր եմ, Սարգարն ինքն է բերել քո հօրն ու
ազգականներին գերի արել: Ես Հայերի համար միշտ լաւ եմ
կամեցել :

ԱՂԱՍԻ.

Գո՞ւ ես լաւ կամեցել, էնպէս կարծում ես չգիտեմ, քո չա-
րագործութիւնքը, յիշում ես Միրզայ-Թաթոսին, որ երկաթը
տաքացրած՝ կողքերը պրել էիր տալի և պիղծ բերանովդ ստի-
պում էիր նրան հաւատն ուրանալ. տեսա՞ր Հայը, այնպէս կը
համբերէր. տեսա՞ր ինչպէս թքեց ձեր սուտ օրէնքի վերայ և
քո անպիտան խճրճուած միւրքին: Հայը միայն ազատ ժամանակը
չէ քաջ, Հայը նեղ տեղն էլ մեծահոգի է : Ո՞ր մէկն տեսմ քո
անթիւ չարագործութեանց ընդդէմ խեղճ Հայոց ազգին :

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

ՆՈՅՆՔ և ՄՈՒՍԱ, ԿԱՐՕ, ՎԱԹՕ, ՎԱՆԻ և միւս ընկերքը :

ՄՈՒՍԱ.

Աղասի, գլխիդ ճարը տես, քեզ պտռաւելով հողի տէրութեան
ընկերս եկաւ, ո՞ր մնացիր, Հասան խանը նոր զօրք է հաւա-
քել զալիս է, Խլղարաքիլիսէն կրկին պատեցին, Բօրչալուի Թուր-
քերը Ռուսաց զօրապետին խաբեցին, թէ Պարսիկները Գիւմ-
րին կը պատեն, նրանք էլ իրենց զօրքն առան գնացին, շուտ
արա՛, գնանք, Խլղարաքիլիսէն ձեռաց գնաց :

ԱՂԱՍԻ դալմանալով.

Ի՞նչ էք խօսում, աշխարհումս մի Հասան խան կայ միայն
և ահա՛ իմ ոտքիս տակին, երա՞զ է ձեր պատմածը, թէ ցը-
նորմանց մէջ էք, մօտ եկէ՛ք, տեսէ՛ք :

ՊԵՐՈՐԸ մօտ գալով.

Ես ի՞նչ զարմացք, Հասան խանը էս տե՞ղ, Աղասու ոտքի
տակին :

ԿԱՐՕ սուրը հանելով.

Թողէ՛ք, թողէ՛ք, իմ սուրը դրա սիրտը կոխեմ, հերիք է,
ինչքան դա մեր արիւնը ծծեց :

ՎԱՆԻ սուրը հանելով.

Տես անօրինին, ի՞նչպէս աչքերը վըէս տնկելէ, ի՞նչ ենք
նայում, խփենք, արիւնը թափենք :

ՄՈՒՍԱ.

Աղասի, էլ ի՞նչ ես նայում, դու ես բռնել, դու պէտք է
դրա գլուխը կտրես, դու ես միայն արժանի այդ մեծագործ
ծուծեան և քաջութեան անունը քո վերայ կրելու. ապա
թէ ոչ, ես վաղուց դրան վերջացրած կը լինէի, որքան ան-
փախչելի է, ջախջախի դրա գլուխը, դա թունաւոր օձ է,
քանի շուտ սպանես, օգուտ է :

ԿԱՐՕ.

Քար ձգիր գլխին, դրա արիւնը մեր վզին :

ԱՂԱՍԻ.

Ո՛վ ինձ սիրում է, սուրը պահէ, էսպէս ամայի տեղը մէկ
ուշապանեւը մեծ բան չէ, թողէ՛ք, դեռ սրան հաւատի բերենք :

ՄՈՒՍԱ.

Ի՞նչ հաւատ, ի՞նչ ես ասում, կատաղած գայլին ի՞նչ ա-
ւետարան, մի՞թէ մեր ազգի տունը աւերողին մի բույէ ևս կեանք
պէտք է տուած, շունչ պէտք է թողած բերանումը, սպանիր,
Աղասի, ապա թէ ոչ քեզ էլ դրա հետ կըսպանենք :

ԱՂԱՍԻ.

Ինձ սպանեցէ՛ք, իմ սիրելի ընկերք, միայն թէ թողէ՛ք
սրա մահը մի քանի մարդիկ ևս տեսնին, որ սրտները հո-
վանայ : (Հասան խանին) տեսնո՞ւմ ես, Հասան խան, լաւ նայիր այս
քաջ երիտասարդներին, քո զօրքը սոցա զօրութիւնը շատ է
տեսել, հազար անգամ Մաստարայի կամ Ղօշափանքի կող-
մերը քո զօրքը հինգ հարիւր հողուով մեզ վերայ յարձակ-
ուել են, բայց քառասուն, յիսուն հոգի կորցրած՝ յետ են

դարձել. Նաղի խանը սրանց առաջին դողացել է, սրանց ինչպէս եւ ճանաչում:

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ.

Ա՛խ, մէկ իմանամ, թէ էն քրդերը, որ ձիանոնց ականջը մըտած՝ կրակ կտրած՝ Ռուսաց զօրքի կողմիցը յարձակուեցան եւ իմ սիրտս ահ ձգելով փախցրին, ո՛վ էին նրանք, կամ ո՛ր էին գնում իմ զօրքը նրանց տեսնելով՝ աւելի յուսարկուեց, քան թէ Ռուսաց զօրքին:

ԱՂԱՍԻ.

Ի՞նչ քուրդ, ի՞նչ բան, չե՞ս նկատում առաջիկ կանգնած կտրիճերին, ահա սրանք էին, որ եկել էին քո պիղծ հոգին սատանի բաժին առնելու. սրանք եկան խլարաքիլ լսումը թափառած բոլոր անմեղ արեանց վրէժն տռնեն, հիմա էլ լսում ես խօսեցածները, եթէ ես թոյլ տամ, փոշիդ երկինքը կը հանեն, հոգիդ դժոխքը կուղարկեն:

ՄՈՒՍԱ.

Ա՛խ, Աղասի, կատաղած գազանին ի՞նչ ես խնայում. միտքդ բեր, թէ քանի՞ հազար Հայի անմեղ արեւն է ծծել դա:

ԿԱՐՑ տեսարանի խորքը նայելով.

Տեսէ՛ք, տեսէ՛ք, ահա դրա զօրքը գալիս են, շուտ սպանեցէ՛ք, մենք փախչինք:

ՄԻԻՍՆԵՐԸ շփոթուած.

Ապանիր, սպանիր Աղասի, ապա թէ ո՛չ, հասան թ շնամիքը:

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ.

Ձեր բաղդն եմ ընկել, քաջ Հայեր, յիշեր Աղասի, որ ես պատճառ դարձայ քո նայիպուլթեան աստիճան ստանալոյդ, որքան թ շնամի լինիմ, որքան վնաս եւ տուած լինիմ՝ ձեր ազգին, նոյնպէս պաշտպանն ես եմ, խնդրու՛մ եմ ինձ մի՛ սպանիր:

ՄՈՒՍԱ.

Ի՞նչ ես լսում, դորա զօրքը մտեցաւ, դա ալուեսական խարերայ շողքորթ ու թ իւններ է գործ պնում մինչեւ հասնին

զօրքերը, ապա այն ժամանակը գայլ կը դառնայ, լիփիւր, դրա արիւնը ժանտ է :

ԱՂԱՍԻ.

Լսիր, Հասան խան, ընկերներս քեզ կենդանի չեն թողու՝ միայն ես կամք չեմ տալի, նրա համար, որ քո բերանովդ երդուիս Հայսց ազգին օգնելու և Խլլարաքիլիսէն ազատելու. ինչ ես վճռում, յանձն ես առնում եթէ ոչ, էս վայրկենումս լերիդ ու թօքդ դուրս կտրեցի :

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ.

Աղասի, Մահմետի, Ալու անունովը երդուումեմ, որ այստե՛հ ետեւ իմ ընթացքս փոխեմ, Հայերին ամէն աղղից շատ սիրեմ, Երեւան հասած ըսպէին քո ծնողացը և բոլոր Քանաքեռի կողմնաւորներին ազատեմ, այս ժամուս մէջ գնամ Խլլարաքիլիսիցը զօրքս յետ դարձնեմ, միայն թէ դու ինձ ազատութիւն տուր : Եթէ ասածներս չկատարեմ, եթէ երդմանս հաստատ չմնամ, իմացիր, որ աշխարհումս ինձ նման անարդ մարդ չը կայ, թող իմ անունը Հասան խան չը լինի, թող Մահմետի գոգը չերթամ, ահա իմ հաւատս էլ քեզ վերադիր :

ԱՂԱՍԻ.

Եթէ այդպէս է, ես քեզ շուտով կազատեմ, եթէ երդումդ ևս հաստատ չպահես, հոգ չէ, էտով քո անպիտանութիւնը ցոյց կը տաս աշխարհին, թէ և առանց էդ էլ զիտեն բոլորը. միայն մի փոքր էլ սպասիր, մինչև քո Թուրքերը գան և տեսնեն իրենց տիրոջը իմ ոտքի տակին :

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ.

Խնդրումեմ, դեռ իմ մարդիկը չեկած՝ ազատիր, ամօթ է ինձ համար, եթէ նրանք ինձ այսպէս տեսնին, Հասան խանը առաջին անգամն է այս տեղին է ընկնում, մինչև այսօր նրանք բացի իմ քաջագործութիւնից՝ ուրիշ ոչինչ չեն տեսել :

ԱՂԱՍԻ.

Չէ, չէ, դեռ համբերիր, քո բերանովդ պէտք է նրանց պատու իրես, որ գնան Խլլարաքիլիսից զօրքը յետ դարձնեն : Դրոնց շուտով է ոտնաձայն և աղաղակ :

ՏԵՍԱՐԱՆ Դ.

~~~~~

Մի քանի թուրք ներս են գալի եւ տեսարանի խոր-
քումը կանգնում, զարմացմամբ նայում :

ԱՂԱՍԻ Բրդերին.

Գլուխներդ ոտքիս տակին է, թուրքէ՛ր, հինգ ժամ է, ձեր
հոգին իմ ձեռքին է, ահա Հասան խանը, որ լեռներ ու դաշ-
տեր էր դողացնում. սրան նայեցէ՛ք, ձեր սե օրը լացէ՛ք :
(Հասան խանին) խան, հրամայիր, որ գնան Խլղարաքիլիսէն ա-
զատեն, էն ժամանակ քո կեանքն էլ կը լինի ազատ, ապա թէ
ոչ, բազկիս զօրութիւնը տեսար :

ՀԱՍԱՆ ԽԱՆ.

Տղայք, գնացէ՛ք զօրքը յետ դարձրէ՛ք, ես էլ հիմա գալիս եմ:
Թուրքերը դուրս են գնում.

ԱՂԱՍԻ Հասան խանի ձեռքերի կապն ար-
ձակելով.

Հիմա դու էլ կարող ես գնալ. բայց չկարծես, թէ կերթաս
եւ կը կոտորես, ես իմ քաջ ընկերներովը առաջդ կառնեմ. ի-
մայիր, Հասան խան, Երեւանայ բերդումն ես լինիս. քեզ կեն-
դանի չեմ թողուլ, եթէ երդմնազանց դանուկով մի Հայի ան-
գամ գիպչիս. վեր կաց եւ գնա :

Հասան խանը լուռ ու մունջ վեր է կենում, վախ-
նալով դուրս գնում.

ԱՂԱՍԻ Ընկերներին.

Հիմա գնանք, սիրելիք, Աստուած մեր կողմն է, Հայոց փրո-
կութեան օրերը մօտայեւ են, գնանք, խառնուի՛նք Ռուսաց զօ-
րաց հետ, շուտով ես զխառն կերթանք Երեւան առնելու, շու-
տով արժանի կը լինինք մեր ընտանեաց տեսութեանը : Ա՛խ,
հայրենիք, ախ ծնողք, ախ Նազլու, արդե՞ծք միւս անգամ ձեր
երեսը կը տեսնեմ :

դուրս են գնում.

Վարագոյրը իջնում է .

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ.

Տեսարանը ներկայացնում է Երևանայ բերդի բակը, մի քանի տեղ պատերազմական գործիքներ են թափուած, դռների առաջին կանգնած են Ռուսաց պահապաններ, մի քանի թուրքեր այս կողմից գալիս, այն կողմն են փախչում:

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա.

ԱՂԱՍԻ հեծեկազօրաց զօրապետի հաղու-
առով.

ԷՍ ինչ խորին լռութիւն է, կարծես թէ ահագին բեր-
դի մէջ ոչ ոք չլինի, կարծես թէ նոր չլինի Երևանն առած,
ամէն բան խաղաղութեան մէջ է, ո՛հ, մի քանի ժամանակ յա-
ռաջ կարծող էր Հայը համարձակ այս բերդումը ման գալ իս-
կոյն գլուխը կերթար: Այս թողնենք, ես քանի քանի ան-
գամ լսել եմ, որ իմ հայրս այս տեղ բանտարկեալ է, արդեօք
ո՛ւր է. արդեօք դեռ կենդանի՞ ես, հայր, թէ քո կոյած որդ-
ւոյն թողել ես աշխարհիս երեսին տաքաբաղդ լինիլ մինչև
իր մահը: Վայ քեզ, Աղասի, հինգ տարի էր Երևան չէիր
տեսել, հինգ տարի էր անհամբերութեամբ ուղղում էիր գալ
այս բերդը և ազատել քո հօրը • զորա համար մինչև այն
կէտն աշխատեցար, որ սրտիդ փափաքը կատարուեցաւ, բայց
հիմա Երևանը ոտքիդ տակին է, հիմա համարձակ տրորում
ես այն տեղերը, ուր քո արեանն էին ծարաւում և չես գըտ-
նում քո սրտի ցանկալին, քո զառամեալ հօրը: Հայր • • •
հայր • • • բայց ահա այն ամբողջի մօտ մի մարդ է կանգնած,
գնամ իմանամ ո՞վ է, մի քանի հարցեր անեմ նրան, գուցէ նա

գիտենայ իմ խեղճ հօր որպիսու թիւնը : (Գնում է մարդոյ մօտ.)
Ո՞վ ես դու եղբայր, կամ այս տեղ ի՞նչ գործք ունիս :

ԲԱՆՏԱՊԵՏ .

Ես մի խեղճ Հայ եմ, երկու տարի է Սարգարի հրամանա-
նուը բանտապետ եմ էս բերդումը, Ռուսը առնելուց յետոյ,
չառ խնդրեցի որ ինց ազատեն, բայց Ներսէս սրբազանը, որ
ճանաչում էր ինձ, պատուիրեց սպասել մինչև երեկոյ, երբ
բոլոր բանաարկելոցը արձակելուց յետոյ և ինձ կազատեն : Ես
հիմա բանտի դռանը սպասում եմ անհամբեր երեկոյեան ցան-
կալի ժամին :

ԱՂԱՍԻ Կողմը .

Գտայ, ում կըցանկայի տեսանել : (Մարդին) Եթէ դու երկու
տարի է բանտապետ ես, անպատճառ կը ճանաչես մի ծերուն-
ւոյ, որ միշտ ողբում է և «Աղասի» է կանչում, կամ թէ մի
այլ մարդի, որ միշտ Մուսա է ձայն տալի. ասա խնդրեմ, այս-
պիսի մարդիկ կա՞ն քո բանտի մէջ :

ԲԱՆՏԱՊԵՏ զարմացմամբ եւ կողմը .

Սա ո՞վ է, որ Տանուտէր Օհանէսին ճանաչում է, կարելի է
նորա որդուցը լուր ունենայ : (Աղասուն) Այո, տէր, քո ասած
երկու անձինքն էլ այս տեղ են և հիմա բանտումն են, դու
ցանից մէկն է Քանաքեռցի Տանուտէր Օհանէսը, իսկ միւսը՝
Յարութ թիւնը, դու որ տեղեկ ես ճանաչում դրանց :

ԱՂԱՍԻ .

Աստուածատէր մարդ, բարերարութիւն արա՛ ինձ, բաց
բանտիդ դուռը և ցոյց տուր ինձ այդ մարդկանցը, ես նոցա հետ
փոքր ինչ խօսք ունիմ, շուտով դուրս կը գամ և դու կատա-
նաս քո բարեգործութեան վարձը :

ԲԱՆՏԱՊԵՏ .

Ինձ համար մեծ ուրախութիւն էր կատարել քո խնդիրը,
մանաւանդ որ մեր կեանքը ձեզ ենք պարտական երեւանայ ա-
զատութեամբը, բայց ների՛ր ինձ, ես հիմա չեմ կարող բանալ
բանտի դուռը, Տանուտէր Օհանէսն էլ ինձ սիրիլի է, ես միշտ

նրան պատուում էի, բայց մինչև երեկոյ չեմ կարող սրբազան
Ներսէս եպիսկոպոսի հրամանին ընդդիմանալ :

ԱՂԱՍԻ.

Յառուկ աղերսում եմ, ես սատարի գործք ունիմ նրա հետ,
նա քեզանից մեծ շնորհակալութիւն կառնէ, եթէ դու ինձ
ներս թողուս, խնդիրս մի՛ մերժեր, բայց դուռը, ես մեծ ի-
րաւունք ունիմ զօրաց մէջ, վաղը ես քեզ կրարեբաղդայնեմ :

ԲԱՆՏԱՊԵՏ.

Ի դուր է քո խնդիրդ, եթէ դու ինքդ լինիս առաջին զօ-
րապետն անգամ, երևանայ բերդն առնողը, իմ կենաց տէրը,
նոյնպէս չեմ կարող առանց սրբազան Ներսէս եպիսկոպոսի
հրամանին բանալ դուռը, նա ինձ պատուիրել է այսօր ամէն
օրից շատ զգոյշ լինիլ որ մի՛ դուցէ թշնամիք գան և բա-
րեկամական պատրուակաւ ներս մանին, մնաս պատճառեն խեղճ
բանտարկելոյք. այսօր քանի՞ Թուրք եկել խնդրել են բ նաը
մանն, բայց ես չեմ թողնել քեզ էլ նոյնպէս չեմ թողուլ :

ԱՂԱՍԻ գալով դէպի ժողովուրդը.

Ամէն կողմից յոյսս ի գերեւելաւ, ես մինչև երեկոյ չպէտք
է հօրս տեսնեմ, ախ, սիրտս որքան անհանդիստ է, հինգ տարի
այսքան դժուար չեն անցել օրերը, որքան այս մի քանի ժամը,
ի՛նչ մեծ տխրութիւն ըրպէ առ ըրպէ ծանր բեռի պէս բարձ-
րանում է իմ վերայ, սիրտս մի չարագուշակ բան է զգում,
կարծես թէ հօրս յափշտակում են իմ ձեռքիցը, կարծես թէ ար-
ժանի չըպէտք է լինիմ տեսնելու նրան, կարծես թէ մէկը թե-
ւիցս քաշելով դուրս ձգում լինի ինձ այս բերդիցք. այս ի՛նչ
դժուար ըրպէ է, կարծես թէ միւս անգամ ուրախութեամբ
չըպէտք է դառնամ Նազըլիս մօտ, թանձր խաւարն աչքերս
պատել է : (Նստում է և փոքր ինչ լռում) Հիմա ես ո՞ւր կոր-
չիմ, մնամ նստած այս հասարակատ բերդումը, բայց գնացող ե-
կողներն ի՛նչ կասեն, լաւն այն է գնամ մի երկու ժամ էլ սպասեմ,
(Վեր է կենում և ուզում է դուրս գնալ, բայց կանգնում է) Ոտքս չէ
գնում, ի՛նչպէս տարաբաղդ հօրս բանտումը թողում և հե-
ռանամ, միւսանդամ գնամ բանտապետին խնդրեմ, արդեօք

յայտնեմնրան իմ ո՛վ լինիլը, բայց մի՛ գուցէ նա ամէնին յայտնի. էն ժամանակը... գնամ, գնամ: (Գնում է բանտապետի մօտ)

Հայ քրիստոնեայ, խղճա՛ էն ծերին, թող երեսը տեսնեմ, մի գաղտնիք կայ, որ չեմ կարող քեզ յայնել, քեզ համար վարձք և օգուտ է:

ԲԱՆՏԱՊԵՏ.

Վերջին անգամ ասում եմ քեզ, որ անկարելի է քո խընդիրը կատարելը, եթէ կամիս, գնա՛ սրբազան Ներսէսից հրաման քեր, բանամ:

ԱՂԱՍԻ գալով դէպի ժողովարդը.

Ներսէս եպիսկոպոսին գնալ, նա ինձ ասաց սպասել մինչև խաղաղութիւնը տիրելը, եւ խօսք տուի, հիմա ի՞նչպէս գընամ: Ո՞վ գառն ճակատագիր, ո՞վ անփարատ տրտմութիւն, որ ինձ պատել է, հողիս դուրս է գալիս, գնամ Ներսիսի ոտքերն ընկնեմ, առնեմ իմ ցանկալի հօր ազատութեան հրամանը . . . ո՞վ հայրական քաղցր օրհնութիւն:

Աղասին դուրս է գնում, նրանից յետոյ էլ Բանտապետը բանտի դռներին նայելով՝ դուրս է գնում.

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

ԱՀՄԱՏ. ՎԱԼԻ և ՆԱՂԻ.

ԱՀՄԱՏ պատերի տակերը նայելով.

Ես տեսայ, որ նա էս բերդը մտաւ, ես նրա երեսիցը լաւ ճանաչեցի, որ ինքն էր, կերպարանքը բոլորովին չէր փոխուել. ես ուզում էի ճանապարհին սպանել նրան, բայց Ռուսաց զինւորներ կային, վախեցայ և եկայ ձեզ կանչելու, հիմա չգիտեմ, ո՛ւր է գնացել:

ՎԱԼԻ.

Դու իսկապէս իմացա՞ր, որ նա Աղասին էր, այն անօրէն Քանաքեռցին, այն աւազակապետը, որ իմ եղբօրը Արարանու Քնսպանեց, քո հօրը և սրա որդւոյն Խլղարաքիլիւի մօտ:

ՆԱԴԻ.

Եթէ նա էր, պէտք է պտտեւել ամէն տեղ, թէ էս օր չը յաջողեցաւ, վաղը պէտք է անպատճառ սպանել, մեր աչքերը թող դուրս գայ, եթէ նա Ռուսի զօրապետութեան աստիճանում մեր առջևը համարձակ չըջնէ քաղաքումս :

ՎԱԼԻ.

Բայց եթէ յանկարծ նա չլինի և ուրիշ մարդի սպաննը նորա փոխանակ, էն ժամանակ թէ մեր վրէժն առած չենք լինիլ և թէ այն մարդի արիւնն էլ կըմնայ մեր սերնդոց վերայ :

ԱՀՄԱՏ.

Ի՞նչ արիւն, նրանք անհաւատ մարդիկ են, մեր Մահմետի կրօնին թշնամի, հիմա էլ եկել մեր իշխանութիւնը յափըշտակեցին, ո՛չ միայն մէկ մարդի, մենք պէտքէ աշխատինք, մեր սերնդին էլ աւանդենք, որ ամէն քրիստոնէից վրէժ առնունք : Ես շատ լաւ իմացայ, որ նա Աղասին էր, էրեկ երկու երեք շաբաթ իրար հետ գնալով միմեանց պատմութիւն, թէ Աղասին էլ Ռուսաց բանակումը պէտք է լինի, այսօր էլ ես աչքս տեսայ :

ՎԱԼԻ.

Եթէ այդպէս է, գնանք, ուր որ լինի գտնենք, մեր արիւնը առնենք նրանից, չթողունք որ հօր երեսն անգամ տեսնի և վերջին բարեւը տայ, էդ աւելի ցաւ կը լինի, թէ Աղասու ազգակցացը և թէ բոլոր Հայերին :

ՆԱԴԻ.

Այս իսկ բուզն լինի մեր ժամագրութիւնը, ո՛չ ուտենք, ո՛չ խմենք, մինչև սպաննը Աղասուն, կամ թէ Աղասին ևս չը լինի, գոնէ նրա նման մէկին, եթէ նման ևս չը լինի, գոնէ Հայ քրիստոնեայ է, մեր Մահմետին թշնամի է :

ԱՀՄԱՏ.

Այն մարդը ո՞վ և լինի, պէտք է ես նրան սպանեմ իմ սիրտս վկայութէ, որ նա Աղասին է, այն մեր արեւապարտ Աղասին :

ՎԱԼԻ.

Իմ սիրտս էլ զգում է, անհրաժեշտ է որ ես նրան չը սպանեմ :

եթէ Աղասին էլ չլինի, նրա անունով պէտք է հի մարդին սպանեմ, սուրս պէտք է սրտումը խփեմ:

ՆԱԶԻ.

Իմ սուրն ևս սրտումը պէտք է խփեմ, մինչև վաղը ես իմ փափաքին հասած կը լինիմ:

ԱՀՄԱՏ.

Ուրեմն զնանք, սպանենք նրան, ուր և լինի, մեր վրէժն առնենք, իմ սուրն ևս մէջքումը, երեք սուր ի միասին:

ԵՐԵՔՆ Ի ՄԻԱՍԻՆ.

Ի միասին, ի միասին, երեք սուր ի միասին:

Դուրս են գնում.

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

ԲԱՆՏԱՊԵՏԸ ներս գալով և բանտի դռները բանալով.

Հիմա ուր է այն զորավարը, թող գայ տեսնե՛ ճանուտէր Օհանէսին, ես հրաման առայ սրբազան Ներսէսիցը: (Առանձին առանձին դուրս թերելով բանտարկելոցը և պատի մօտ նստեցնելով.) Նկէք, ո՛վ խեղճեր, ահա ձեզ ազատութիւն. Երևան Թուրքի ձեռքիցն ազատուեցաւ, դուք հիմա ազատ էք, շուտով կը գայ սրբազան Ներսէսը և ձեզ բոլորովին դուրս կը տանի:

Բանտարկաւորը գալիս պատի տակերին նստում են.

ՏԵՍԱՐԱՆ Դ.

ՍՄԲԱՏՈՎ և ՄԷԼԻՔ ՍԱՀԱԿ ներս գալով և չրտեսնելով բանտարկելոց.

ՍՄԲԱՏՈՎ.

Փառք Աստուծոյ ի վերջոյ կարողացանք նպատակներին հասնել, մեր տառապեալ ազգը ի վերջոյ ազատուեց Պարսից բռնակալութենիցն, ո՛հ, եթէ իմանաս, Մէլիք, թէ ո՞րքան այր-

ուռումէր մեր արբազան Ներսէս եպիսկոպոսի սիրտը՝ տեսնելով մեր խեղճ Հայաստանը և մեր մայր Աթոռը անհաւատաների լծի տակ ճնշուած :

ՄԵԼԻՔ ՍԱՀԱԿ.

Բայց եթէ իմանայիր, իշխան, թէ ի՞նչպէս այրուում էի ես, երբ իմ աչաց առջև Հասան-Խանը տաք երկաթներով դաշուումէր մեր խեղճ ազգին և ինձ վշտացնելու համար զանազան դառն հայհոյանքներ էր թափում մեր սուրբ հաւատոյ վերայ : Աստուած բարի տայ Ս վան-դուլի Խանին իր գործաքովը, որ խիղճ ունենով իր մէջ միշտ լսումէր իմ խնդիրքը և ամէն այդպիսի տեղերը օգնում ինձ : Ահա նայիր, պատի տակին ընկած կիսաշունչ ծերունւոյն և նրան շրջապատողներին. այն վշտալի ծերունին է Քանաքեռցի Աբովինց Օհանէսը, իսկ միւսները Քանաքեռի պատուելիքն են. խեղճերը այս հինգ տարի է բանտակուած են Տանուտէր Օհանէսի որդի քաջ Աղասու պատճառաւ, որ մի աղջկայ համար Սարգարի Փարբաշներին անարգելով և Սարգարի հրամանը ոտնատակ աւելով՝ փախել էր Ղարսայ հողը : Եդ էլ բաւական չէ, Սարգարը յիսուն զինուոր ուղարկեց նրան բռնելու, իսկ նա իր չորս ընկերներովը մինչև քսան հողւոյ սպանել էր Աբարան, մնացեալքը յետ էին փախել :

ՍՄԲԱՏՈՎ.

Ի՞նչ, այն ծերունին Տանուտէր Օհանէսն է, Աղասու հայրը, այն քաջ երիտասարդի՞ն : Ա՛խ, ի՞նչ կրկնէր Հայաստան նրա նման հազարը ունենար, այն ժամանակ կարող էինք տեսլ, թէ Հայաստան իր նախնի փառքին հասած կը լինէր : Ես այն քաջ երիտասարդին տեսայ Թիֆլիզ. նա եկել էր Շամքոր Մատթթովի մօտ և յայտնել Պարսից զօրաց մօտենալը. Մատթթովն ևս իր կողմանէ ուղարկել էր Թիֆլիզ. այն տեղ ստացաւ նա զօրապետութեան աստիճանը. լսելով, որ երևանայ վերայ պէտք է գնան, նա խնդրեց արբազան Ներսէսից, որ իրեն ևս մեր զօրաց հետ վեր առնեն և այժմ ևս ահա բանակումն է : Ինձ Ներսէս եպիսկոպոսը ասաց, որ նա մեծ վեհադործութիւն արեց բերդն առնելուս. ծանօթ լինելով բոլոր տեղերին, ցոյց

տուեց, թէ ո՞ր տեղից աւելի յարմար է թնդանօթ արձակելը, կամ որ տեղից յառաջ գալը, շուտով, կարծեմ, նորա աստիճանն ևս կաւելանայ :

ՄԵԼԻՔ ՍԱՀԱԿ.

Մթթէ հիմա Աղասին էս տեղ զօրաց հետ է, եթէ նա իմանայ, թէ իր տառապեալ հայրը հինգ տարի այս բերդումը տանջուելով վերջին շունչն է հասել, գիտեմ նորա ազնիւ սիրտը, թէ ի՞նչպէս ներս կընկնի և իր հօրը դուրս կը տանէ, բայց չգիտեմ նորա ընկերքն ի՞նչ եղան :

ՍՄԲԱՏՈՎ.

Նա պատմումէր, թէ ընկերքը Պարսից բանակի մօտ փամբակումը ցրուեցան իրանից և դրրա համար շատ հոգս էր քաշում :

ՄԵԼԻՔ ՍԱՀԱԿ

Գնանք, իշխան, գնանք ուղարկենք Աղասուն էս տեղ, թող գայ խէ իր հօրը մահուան ձեռքից, ա՛ն թէ իմանայիր, ի՞նչ մութ և խոնաւ էր Տանուտէր Օհանէսի արգելարանը, չգիտեմ ի՞նչպէս ապրեցաւ այդ խեղճ ծերունին մինչև հիմա :

ՍՄԲԱՏՈՎ.

Կանչենք բանտապետին, պատուիրենք յառաջ բերել այդ խեղճերին այն ծմակիցն այս արեգունի տեղը, թո՛ղ փոքր ինչ հանգիստ առնուն, մինչև բոլորովին դուրս գան բերդիցը :

ՄԵԼԻՔ ՍԱՀԱԿ գնալով դէպի տեսարանի խորքը.

Բարի Բանտապետ, յառաջ տար այս ողորմելիներին, թո՛ղ փոքր ինչ արև տեսնին : (Բանտարկեալները.) Եկէ՛ք, ո՛վ խլճալիք, բաւական նեղութիւն կրեցիք, ահա արեւը, հանգստացէ՛ք այն տեղ փոքր ինչ, մի՛ վախիք, էլ Պարսից բռնութիւն չկայ, էլ Հասան Խան չկայ, որ ձեզ պատժէ, նա հիմա բռնուած է և բանտարկուած բերդումը, Սարգսարը վաղուց փախել է, Պարսից խաներն ու բէգերը գլուխ առել, կորել են. մենք հիմա կերթանք ձեզ համար հոգս կը քաշենք, շուտով կազատուիք էս տեղից :

Դուրս են գնում.

ՏԵՍԱՐԱՆ Ե.

Բանտապետը բերում է բոլոր բանտարկելոցը եւ նստացնում յառաջ.

ՏԱՆՈՒՏԷՐ ՕՀԱՆԷՍ.

Ա՛խ, իմ ուրախութիւնս էն կը լինի, որ տեսնեմ միւս անգամ իմ որդւոյս, (ձեռքը ձախտոյն դրած.) աղա ո՛ւր է . . .
Թող դայ, դայ տեսնեմ. Աղասի, որդի, հոգի, քանի մի քանի ինձ մաշես, երկնքումը վաղուց եմ տեղս պատրաստել, արի մէկ շունչդ առնեմ, աչք չէ մնացել, որ քեզ տեսնեմ, ձեռք չունիմ, որ քեզ գրկեմ, միայն մնացել է լեզուս եւ ականջս, թող ձայնդ լսեմ եւ այնպէս խեղճ՝ մօրդ լուր տանեմ. ա՛խ, մայրդ երջանիկ էր, նա Աղասի կանչելով՝ շուտով թողուց էս դառն աշխարհը, ես՝ ես միայն մեղաւոր էի, որ մինչեւ հիմա մնացի. արի, արի, որդի, արի հող ձգի՛ր քո հօր երեսին :

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ.

Լաց լինինք, լաց լինինք, Տանուտէր Օհանէս, աշխարհումս մեզանից աւելի թշուառ մարդ չկայ, ի՞նչ էինք արել, ո՞ւմ էինք մնաս տուել, որ մեր առաջն եկաւ, ո՛հ հինգ տարի է զրկուած ենք որդուց, հինգ տարի է դառն նեղութեան եւ խաւարի մէջ ենք, ինչի՞ էս հինգ տարումը Աստուած մեր հօգին չառաւ. բայց կարելի է Աստուած մեզ ողորմում է, կարելի է պէտք է տեսնենք մեր կորած որդւոցը. ա՛խ, դու լաց, Տանուտէր Օհանէս քո Աղասուն, իսկ ես իմ միակ Մուսային, ո՛հ, Մուսա՛, Մուսա՛ . . .

ՏԱՆՈՒՏԷՐ ՕՀԱՆԷՍ.

Աղասի, Մուսա՛, Կարօ՛, Վաթօ՛, Վանի՛, հիտը ընկեր, եղբօր պէս մեծացաք, իրար հետ սէր վայելեցիք, իրար հետ էլ ձեր խեղճ ծնողացը կրակի մէջ ձգեցիք. Աղասի՛ . . . որդի՛ . . . հոգի՛ . . . :

ՏԵՍԱՐԱՆ Զ.

Մուսա կուրացած եւ մի մարդ կուռը բռնած.

Մ ՈՒՍԱ, ներս գալով.

Ա՛խ, ո՛ւր է, ո՛ւր է իմ տարաբաղդ հայրը, ցոյց տո՛ւր ինձ, ի սէր Աստուծոյ. հինգ տարի այդ քաղցը անուշը այրել, կը-
րակել է ինձ :

ՄԱՐԴԸ տեսարանի խորքերը նայելով.

Մի ժամ յառաջ նրանք բոլորը էս տեղէին, հիմա չգի-
տեմ ի՞նչ եղան, բայց ահա հեռուումը ժողոված են, զնանք
այն տեղ :

Մ ՈՒՍԱ.

Տա՛ր, տա՛ր ինձ, ո՞վ Աստուածասէր Հայ, թո՛ղ ես գոնէ առ-
նեմ հօրս վերջին օրհնութիւնը, յետոյ հոգիս տամ :

ՄԱՐԴԸ տեսնելով բանտարկելոց միջ Յա-
րութիւնին.

Ո՛վ անբաղդ հայր, ահա քո կորած օրդին, ահա քո
Մուսան :

Մ ՈՒՍԱ.

Հայր, անբաղդ հայր, ո՛ւր ես, մօտ արի՛ գիրկդ ընկնիմ,
մօտ արի՛ հայրական արտասուքդ թափի՛ր որդւոյդ խաւա-
րեալ աչքերի վերայ :

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ գրկելով.

Մուսա՛, իմ աղնիւ որդեակ, դ՞ու ես որդի՛, թէ երազ եմ
տեսնում. այսքան նեղութիւնից յետոյ ուրեմն արժանայա՞յ
որդւոյս տեսութեանը : (նայելով աչքերին.) Վայ ինձ, էս ի՞նչ
եմ տեսնում, որդւոյս աչքերը հանած : (թուլանալով.) Խաւա-
րի՛ր աչքեր, նրա համար նեղութիւն եւ վեշտ կրեցի, որ վերջը
տեսնեմ որդւոյս աչքերից զրկուած, ո՞վ դառն օրհաս մեռի՛ր,
Յարութիւն, մեռի՛ր, այսուհետեւ քեզ ապրիլը հաբկաւոր չէ :

Մ ՈՒՍԱ.

Հայր, տո՛ւր ձեռքդ համբուրեմ, օրհնի՛ր, հայր, օրհնի՛ր
տարաբաղդ որդւոյդ, բաւական է որքան ապրեցայ, քո վերջին

օրհնութիւնն եմ խնդրում միայն և այլ կը լինի իմ մխիթարանքը: Մուսան չի ուզում այսուհետեւ աշխարհիս երեսին մնալ:

ՏԱՆՈՒՏԵՐ ՕՀԱՆԷՍ:

Մուսա՛, իմ Աղասուս թեւ ու թ իկո՛ւնք, դու միայն ես, դու թողել ես Աղասուս, թէ կոյր բաղդը քանդելով իմ տունս խնցնրան քեզանից: Մուսան և ո՛չ Աղասին, Աղասին և ո՛չ Մուսան, ի միասին մեծացած՝ ի միասին սէր վայելած՝ ի միասին տարագիր եղած, հիմա վա՛յ մեզ, մինը բոլորովին կորած, միւսը աչքերից զրկուած. էլ ինչի՞նք ապրում, Յարութիւն, ինչի՞. հող տանք գլխներիս, ձիւն տանք արեւներիս, այսօր պէտք է մեզ ազատեն այս տեղից, մեզ ի՞նչ հարկաւոր է ազատութիւն. Աղասուց և Մուսայից զրկուած՝ հինգ տարի խոնաւ և մութ բանտումը ծանր շղթաներ կրելից յետոյ՝ մենք նո՞ր պէտք է մխիթարուինք:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ:

Մուսա՛, որդի, Զանգուն ներքեւ իր բերանը բաց է արել մի քանի օր կայ, որ Հայոց գլուխ չի մատաղ արել իր անկուշտ որկորին, դու կայ, որդի, մենք պէտք է գնանք, զո՛հ լինենք նրան:

ՄՈՒՍԱ:

Հայր, Տանուտէր Օհանէս, երկուսդ էլ մէկ կապանքի մէջ ձեր որդւոց փոխանակ անիրաւ Պարսկաց պատժին էք ենթարկուել . . . . Աղասի, Աղասի, զլիովոյ պտուտ զնամ. քանի քանի անգամ քո քաջ բնկերներովդ կամենում էիր յանկարծ դալ յարձակուիլ երեսնու բերդի վերայ. արեւներ Հասան-Խանին, հայատեաց Սարգսրին քո քաջ բաղկին, քո անսխալ լին սրին զո՛հ անել. ես՝ ես քո սեւերես Մուսան չթողի: Բայց ինչի՞, ինչի՞ Հասան-Խանին խնայեցիր, որ քո Մուսայի աչքերը հանեց և քեզ քո սիրելի ընկերներիցը կարօտ թողուց, ո՞վ գիտէ, ո՞ւր ընկար դու, իսկ մենք ողորմելիքս այս օրին հասանք: Ա՛խ, ո՞ւր ես, Աղասի, սուրբ Սարգսի նման ամէն նեղելոց օգնութիւն էիր հաւնում. դռնէ այս նեղ դրութեան մէջ քո խեղճ հօր վերջին շնչին և օրհնութեանը հասնէիր:

ՏԵՍԱՐԱՆ Է.

ՆՈՅՆՔ, ԱՂԱՍԻ Լ ՄԻ ՄԱՐԴ.

ՄԱՐԴԸ ցոյց տալով մատով.

Ահա Տանուէր Ոհանէսը, որին ցանկանում էիր տեսնել, այն ամենից ծերն է, խեղճը իր որդու համար այդքան տանջանքները կրելով այդ տեղն է հասել:

ԱՂԱՍԻ վազելով եւ հօր գիրկն ընկնելով.

Հայր, իմ քաղցր հայր, դեռ կենդանի ես, դեռ քո կորած որդւոյն, քո սեւերես Աղասուն յիշում ես, հայր, հայր:

ՏԱՆՈՒՏԷՐ ՕՀԱՆԷՍ.

Ո՛վ Աստուած, էս ի՞նչ ձայն, Աղասի . . . որդի . . .

ՄՈՒՍԱ ձեռքերն ածելով,

Աղասի, քո ձէնն եմ լսում, փառք քեզ Արարիչ, Թող հիմա հոգիս տամ:

ԱՂԱՍԻ մէկ ձեռքով հօրը գրկած, միւսովը Մուսային զրկելով.

Տէր Աստուած, էս ի՞նչ օր է ինձ համար, Մուսան, Մուսա բերդո՞ւմը. (նայելով երեսին) ո՛հ, խաւարի՛ր իմ աչքեր. Մուսա, Մուսա, դու է՛լ Աղասու համար աչքերդ մատաղ տուիր:

ՏԱՆ. ՕՀԱՆԷՍ որդւոյ զրկումը թալկացած.

Բեր երեսդ համուրեմ, որդի, հայրական օրհնութիւնս քեզ պահպանեց. մայրդ քօչի ճանապարհին էր հոգին արւելել ահա և ես իմ վերջին օրհնութիւնն եմ տալի . . . օրհնութիւն, որդեակ, ցաւած հօր օրհնութիւն:

ԱՂԱՍԻ.

Վայ իմ սե օրիս . . .

ՏԵՍԱՐԱՆ Ը.

ՆՈՅՆՔ. ՄԷԼԻՔ ՍԱՀԱԿ Լ ՍՄԲԱՏՈՎ.

ՄԷԼԻՔ ՍԱՀԱԿ

Բաւական է, որքան տանջուեցան խեղճորդ, գնանք դուրս

բերենք բանտիցը. Աղասուն չդտանք, որ ինքը գար իր հօրն աղատէր :

ՍՄԲԱՏՈՎ յառաջ գալով եւ տեսնելով.

Ա. հա հեռուումը երևում է մի տեսարան, կարծեմ Աղասին պէտք է եկած լինի եւ հօր մօտէ :

ՄԵԼԻՔ ՍԱՀԱԿ.

Ճշմարիտ է, գնանք տեսնենք ի՞նչ է այն :

ԱՂԱՍԻ տեսնելով նրանց.

Եկէ՛ք, Մէլիք եւ իշխան, եկէ՛ք, զլուս լացէ՛ք, հինգ տարի նեղութիւն կրելուց յետոյ այս դրութեան մէջ պէտք է գտնեմ իմ ծնողին եւ իմ սիրեկան Մուսային : Հայրս կարողութիւնից զրկուած՝ ձեռք չեմ ապրել վրան, լեղու չը կայ բերանումը, աչքեր չունի տեսնելու, իսկ իմ քաջ Մուսան, իմ բնտիր կղքայրը ամբողջ հինգ տարի ինձ հետ չարչարուելուց յետոյ, հիմա աչքերից էլ զրկուի : Ո՛վ անչափ տարաբաղդութեանս, ի՞նչ մեծ յոյս ունէի, ի՞նչպէս ի զուր դուրս եկա :

ՄԵԼԻՔ ՍԱՀԱԿ.

Մուսան, ցարութիւնի որդի՛ն, քո ընկերը, հիմա կուրացած բանտումը, ո՞րքան զարմանք, ո՞վ ցաւալի տեսարան :

ՍՄԲԱՏՈՎ.

Ա՛խ, սա այն Մուսայն է, որ պատմում էիր դու Աղասի, քո հօգեկից ընկերը, որ իր կեանքը քեզ համար յետ էր զրել, ափսոս քաջին, դրա քաջագործութիւնքը բոլոր պատմել ես ինձ Թիֆլիզումը :

ԱՂԱՍԻ.

Այ՛ո՛ իշխան, իմ Մուսան, իմ պատուական Մուսան, Աղասու միակ մխիթարութիւնը, իսկ հիմա միակ վիշտը : Ա՛խ, պատմի՛ր ինձ Մուսա՛, պատմի՛ր, թէ ո՞վ զրկեց քեզ աչքերից :

ՄՈՒՍԱ.

Աղասի, եթէ աչքեր չունիմ որ ել եսիդ նայելով իմանայի հոգւոյդ վըղովմունքը, մոռաց աչքով ես պարզ տեսնում եմ. թէ ի՞նչ շփոթմանց մէջ ես դու, բայց ասեմ քեզ Ճշմարիտը

վաթօն ու կարօն փամբակումը քո արեւիդ մատաղ եղան, վանին մեր տասը Գրոստանցի Հայերի հետ գերի ընկաւ, նրանցից հինգը իրենց կողից արիւնը զղխելու քո անուղէ էին օրհնում, քո փափաքը քաշում, հինգն ևս յիսուն զինուորի առաջից փախստական ընկան Ղարսայ հողը, որ գնան քո տաւրաբաղդութիւնը պատմեն քո սիրելի Անի քաղաքին, որ ուղում էիր վերականգնես. իսկ քո Մուսան, քո վատարաղդ Մուսան քսան Պարսից զինուորի հետ կռուելով ի վերջոյ վառօթը վերջացած՝ Հասան-Խանի ճանդն ընկաւ և ճանաչուելով նրանից, իսկոյն աչքերից զրկուեցաւ և իբրեւ ի նախատինս բոլոր Հայոց, Երևան ուղարկուեցաւ, բայց Աստուծոյ ողորմութիւնը չը թողեց Հասան-Խանի սրտովը լինի :

ԱՂԱՍԻ չարացած.

Ա՛խ Հասան-Խան, Հասան-Խան, դու իմ ձեռքիցս ազատուեցար, թողէ՛ք, թողէ՛ք ինձ գնալ Զանգուն ընկնիլ. եթէ ես գիտենայի, թէ Երևանն առնուլ փոխանակ ուրախութեան ինձ անխարատ վիշտ պէտք է լինի, ինչք՞ գլուխս մահու տալով պատճառ կը դառնայի : Ես եմ մեղաւոր, Մուսա, ես եմ քեզ պարտական, Աղասին այսուհետեւ քո գերին է. ինչք՞ համար ես քեզ չըլսեցի, Հասան-Խանին արձակեցի. դու ինձ ասացիր, դա թիւնաւոր օձ է, քանի շուտ ջախջախես գլուխը՝ օգուտ է. ես քեզ պարտական եմ. ո՛հ, ո՛չ միայն քեզ, այլ և մեր բոլոր սիրելեան ընկերացը, որոնց յիշատակը անմահ պէտք է մնայ ամէն Հայի սրտում : Ա՛խ իմ սիրելի ընկերք, դուք լուսեղէն պսակն առած՝ երկնքումը հրեշտակաց հետ հանգիստ էք, էլ չէք նայում, թէ ձեր տարաբաղդ Աղասին քանի մնայ աշխարհիս երեւին, այնքան պէտք է յուսահատուի ու տանջուի, ո՛հ, երբ կը լինի, ես էլ մէկ մազ դառնայի ձեր ոտքիցը կպած՝ ձեզ մօտ դայի :

ՄՈՒՍԱ.

Հիւրէք չե՞, Աղասի, քեզ էլ ես տանջում, այս խեղճ ծեռունդն էլ, որոյ բերանումն էլ շունչ չէ մնացել, և քո ապեր-ջանիկ Մուսային էլ. դու այսուհետեւ դեռ շատ ուրախ օրեր ունիս անցկացնելու, իսկ քո Մուսայի ցանկութիւնը լրացաւ,

իմ փափաքն էր քեզ տեսնելը և հոգիս տալը, թէպէտ աչքեր չունիմ, բայց ահա գիրկս առած՝ փափաքս ստացայ և այսուհետեւ ուրախ կը մեռանիմ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ.

Մուսա իմ որդի, այդ է քո հօր մխիթարանքը:

ԱՂԱՍԻ.

Կո՛ծ ու սուգ, հոգս ու վիշտ, եկէ՛ք, Աղասուն պատեցէ՛ք, սկ մահ, քո սառը թւերով արի՛ առ իմ հոգիս իմ սիրելի հօր և իմ ցանկալի եղբօր գրկին: Թող Մուսաս առանց աչքերի խաղիստեմով գայ գերեզմանիս վերայ թափէ իր մի քանի կաթ արտասունքը և զնայ Փամբակ, բաժանէ այն իմ Նաղլուի և երեսայից հետ: Գնա, Մուսա, թէև աչք չունիս, բայց բաղքը լեզու ունիս, գնա, մխիթարէ՛ Նաղլուն, իմ սիրուն երեսայիցը և քո տարաբաղդ թագուհուն:

ՄՈՒՍԱ.

Ձէ, Աղասի, այսուհետեւ ինձ կեանքը հարկաւոր չէ, տա՛ս թագուհուն, թող իր սև օրերը ողբայ, ասա՛ Մուսան անունդ յիշելով՝ քեզ բարեբաղդու թիւն էր խնդում:

ՄԷԼԻՔ ՍԱՀԱԿ աչքերը սրբելով.

Աղասի, հերիք է, վերջ դէ՛ք այս աղետալի տեսարանին, հանձնք այս խեղճ բանտարկելոցը լոյս աշխարհ, քաղցր ազատութիւնը սպասում է սրանց ընդունել իր գիրկը, սրբազան Ներսէս եպիսկոպոսից հրաման ունիմ:

ԱՂԱՍԻ.

Այո՛ Մէլեք, այո՛, սրանք թող ազատութիւն գտնեն, իսկ ասա՛ ինձ՝ Հասան-Խանն ո՛ւր է, ես պէտք է նրանից վրէժ առնեմ՝ վրէժ, վրէժ հայրենեաց, վրէժ իմ խեղճ ծնողաց և վրէժ իմ աչքիս լոյսի, իմ խաւարեալ Մուսայի: Մուսա, քո եղբայրը չի թողուլ Հասան-Խանին. Աղասին մինչև նորա արիւնը չը թափէ, մինչև նորա լերդ ու թօքը դուրս չը քաշէ, մինչև բոլոր Հայոց անմեղ արեանը պարտադանին հազար մասն չանէ, չի հանդատանալ, թէև քո աչքերն այդպէս լինելուց յետոյ ինձ ի՛նչ հանդատութիւն: Այս միայն պէտք է լինի իմ սիրո՛ւ

փանքը և ուրախութիւնը, որ երևանը քրիստոնէի ձեռք ձգեցի : Եկէ՛ք, իմ սիրելի հայր, իմ ազնիւ եղբայր, եկէ՛ք միւս անգամ գրկեմ ձեզ և իմ փափաքս առնում :

Գրկում է.

ՏԵՍԱՐԱՆ Թ.

Վերջին բառի հետ ներս են յարձակուում Ամատը, Վալին եւ Նսդին. երկուսը դաշնակը խփում են կրծքումը, իսկ մինը միջքումը եւ խմբապիս ասում.

Ահա՛ բեզ Հասան-Խանից վըէժ առնուլ, հիմա գնա՛ և ուրախացի՛ր :

Ամէնքը մնում են քարացած կանգնած, Մէլիք Սահակը եւ Սմբատովը մօտ են վազում բռնում Աղասուն, Մուսային եւ Տանուտէր Օհանէսին, Թուրքերը փախչում են :

ԱՂԱՍԻ վերջին շնչումը.

Հայր . . . Մուսա . . . ահա՛ ես ձեր գրկումը մեռնում եմ . . . եթէ Հասան-Խանին չսպանեցի . . . դոնէ . . . Հայոց ազգին ազատեցի . . . այս է ինձ համար . . . ամէնից երջանիկ օրը . . . իմ ցանկութիւնս կատարուեցաւ . . . հայր . . . մայր . . . աննման Նազը՛ւ . . . իմ սիրուն երեխէ՛ք . . . իմ ազնիւ ընկերներ . . . ահա դալիս եմ ձեզ մօտ . . . ո՛վ Հայեր . . . մնա՛ք բարեաւ . . . յաւ իսեան :

Վարագոյրը իջնում է :

издана в 1880 году

из Архангельского журнала Журнал.

